

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

О. Ю. ХОРОШИЛОВ

ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ОДЕСА
ОНУ
2022

УДК 323:328.188(477)(075.8)

X82

Рекомендовано до друку науково-методичною
радою ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № від року.

Рецензенти:

С. М. Наумкіна, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського;

С. П. Пахоменко, кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету.

Хорошилов О. Ю.

X82 Політичні еліти та політичне лідерство : навч.-метод. посіб. /
О. Ю. Хорошилов. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова,
2022. – 95 с.

ISBN

У навчально-методичному посібнику викладені теоретичні засади елітології, як складової сучасної політичної науки, розглянуті класичні та модерні концепції та теорії, які пояснюють специфіку професійної діяльності індивідуальних та колективних суб'єктів політики, закономірності функціонування механізмів конкурентної взаємодії політичних еліт та лідерів за владу. Розроблені питання для самоперевірки, подано список рекомендованої літератури науково-дослідницького та мемуарного характеру, сформовано іменний покажчик представників вітчизняної та зарубіжної елітології, міститься база даних досє провідних представників політико-економічної еліти сучасної України.

Рекомендовано для студентів спеціальності 052 – Політологія закладів вищої освіти України.

УДК 323:328.188(477)(075.8)

ISBN

© Хорошилов О. Ю., 2022

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	---

ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯЗмістовий модуль 1. «Політична еліта як об'єкт наукового дослідження»

Тема I. Об'єкт, принципи, методи та структура елітології.....	8
Тема II. Витоки теорії еліт та класичні теорії елітології.....	8
Тема III. Політичні еліти країн Європи як суб'єкти процесів демократизації.....	9
Тема IV. Бюрократія та її роль в управлінні суспільством.....	10

Змістовий модуль 2. «Політичне лідерство в предметному полі суспільствознавства»

Тема V Соціальна природа політичного лідерства: теоретичний вимір.....	11
Тема VI. Режимні характеристики функціонування політичного лідерства.....	11
Тема VII. Особливості регіонального політичного лідерства.....	12
Тема VIII. Механізми функціонування політичного лідерства. Лідер та команда	12
Тема IX. Психологія політичного лідерства.....	13
Тема X. Імідж політичного лідера	13
Тема XI. Феномени еліти та політичного лідерства у світовій художній літературі та мистецтві.....	14

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Тема I. Дослідницькі принципи та інструментарій елітології.....	14
Тема II. Витоки теорії еліт та класичні теорії елітології	19
Тема III. Пакти еліт як складова процесу демократизації.....	24
Тема IV. Бюрократія в структурі політичної еліти сучасних держав.....	29
Тема V. Соціальні детермінанти політичного лідерства.....	34
Тема VI. Режимні характеристики функціонування політичного лідерства	38
Тема VII. Лідери як суб'єкти локальних та регіональних політичних режимів.....	41
Тема VIII. Механізми функціонування політичного лідерства. Лідер та команда	47

Тема IX. Психологічні чинники політичного лідерства.....	53
Тема X. Імідж політичного лідера: конструювання, корекція, соціальний ефект.....	58
Тема XI. Феномен еліти та політичного лідерства в світовій художній літературі та мистецтві (колоквіум).....	63
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	67
ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ.....	69
ЗРАЗОК ПІДСУМКОВОЇ МОДУЛЬНОЇ РОБОТИ.....	71
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ (ДОДАТКОВОЇ) ЛІТЕРАТУРИ.....	75
ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА УКРАЇНИ: ДОСЬЄ.....	77
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	81

ПЕРЕДМОВА

Відповідно до освітньо-професійної програми підготовки студентів-бакалаврів спеціальності 052 – Політологія, навчальна дисципліна «Політичні еліти та політичне лідерство» є обов'язковою освітньою компонентою. Мета дисципліни полягає у всебічному ознайомленні здобувачів вищої освіти зі специфікою наукової рефлексії щодо функціонування індивідуальних та колективних суб'єктів політичного життя, принципів і методів дослідження їхньої діяльності. Програма навчального курсу охоплює проблематику елітології, як одного з найактуальніших напрямків політичної науки. Актуальність вивчення курсу визначається його беззаперечним зв'язком із реальною політикою та практично-прикладною значущістю.

Завдання: Головним завданням курсу є систематизація і роз'яснення понять та проблем елітології, формування у здобувачів вищої освіти необхідних навичок дослідницької та практичної діяльності в сфері політики. Подано та проаналізовано концептуальні підходи до проблем політичного функціонування правлячих та опозиційних груп, бюрократії, лідерів тощо. Окремим завданням є досягнення здобувачами вищої освіти методів дослідження таких об'єктів політичної науки, як еліти та лідерство. З цією метою під час проведення практичних занять передбачено використання методу контент-аналізу інаугураційних промов Президентів України, аналізу біографічних даних політичних лідерів тощо.

Курс «Політичні еліти та політичне лідерство» складається з двох змістових модулів, сукупність яких відображає проблемне поле цієї навчальної дисципліни та сфери наукових досліджень.

Значна увага приділяється самостійній роботі студентів. З цією метою автором розроблені питання для самоперевірки, подано список рекомендованої літератури, вказані інтернет-ресурси, підготована база посилань на досье представників політичної еліти сучасної України. Персоналії представників класичної та сучасної елітології зведені до іменного покажчика.

Заплановано використання таких форм контролю знань студентів, як тести та реферативні роботи, участь студентів у колоквиумі.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування наступних **компетентностей** здобувачів вищої освіти за спеціальністю 052 – Політологія:

– Здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у політичній сфері, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, із застосуванням теорій та методів політичної науки (ІК);

– Знання предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК01);

– Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності) (ЗК04);

– Здатність використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки (СК01);

– Здатність застосовувати політологічне мислення для розв’язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки (СК02);

– Здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах (СК03);

– Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та врядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування (СК05);

– Здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні (СК06).

Програмовими результатами навчання за дисципліною «Політичні еліти та політичне лідерство» є:

– Розуміння предметної області, етичних та правових засад професійної діяльності (РН01);

– Вміння використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки (РН 08);

– Вміння описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах (РН 10);

– Застосовування інструментарію нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності (РН 11);

– Вміння аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку в різних контекстах їх функціонування (РН 12).

ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ

Змістовий модуль 1. «Політична еліта як об'єкт наукового дослідження»

Тема I. Об'єкт, принципи, методи та структура елітології

Розкриття структурно-функціональної природи політики через аналіз діяльності її професійних (індивідуальних і групових) акторів. *Об'єкт* елітології: індивідуальні та колективні актори політичної взаємодії, чия діяльність характеризується атрибутами регулярності, системності, професійності та раціональності. *Предмет* елітології: закони і закономірності функціонування політичних лідерів та еліт. *Принципи* елітології: науковість, неупередженість системність.

Комплексність інструментарію методів елітології: біографічний підхід, конкретно-історичний підхід, структурно-функціональний підхід, метод психологічного портретування, метод фокус-груп, метод контент-аналізу виступів політика, метод дослідження електоральної географії тощо. Наукова дискусія щодо доцільності застосування «суб'єктивних джерел» (мемуарна література, інтерв'ю).

Структура елітології: логічний прийом сходження від загального (виявлення структури, функцій, культурного коду еліти) до конкретного (дослідження соціальної природи політичного лідерства, виявлення його типології, психології, інфраструктури функціонування, тактик та стратегій формування, актуалізації та корекції іміджу політика). Звернення до культурного підґрунтя та чинників функціонування еліт та лідерства.

Тема II. Витоки теорії еліт та класичні теорії елітології

Об'єктивні передумови зародження ідей елітарності. Виникнення перших уявлень про роль політичної еліти у філософських концепціях періоду Стародавнього Світу.

Класичні теорії еліт: концепція «циркуляції еліт при владі» В. Парето, «політичний клас» Г. Москі, «залізний закон олігархізації» Р. Міхельса, ціннісні концепції еліти і лідерства Х. Ортегі-і-Гассета та В. К. Липинського.

Основні напрямки сучасних наукових досліджень політичних еліт: ціннісні теорії елітизму (Г. Ласуел), теорії демократичного елітизму (Й. Шумпетер), концепція плюралізму еліт (Р. Даль), ліволіберальні концепції (Ч.-Р. Міллс, М. Паренті). Класифікація різновидів політичних еліт (В. Мілановські).

Особливості політичних еліт періоду глобалізації (З. Бауман, К. Леш, Ф. Фукуяма, Б. Кагарлицький): транснаціональна еліта, локальна еліта, «повстання еліт», «повстання середнього класу».

Тема III. Політичні еліти країн Європи як суб'єкти процесів демократизації

Наявність двох альтернативних сценаріїв переходу до демократії: структурного та процедурного. Особлива роль політичної еліти у процесах «наздоганяючої» демократизації, здійснюваної за процедурним сценарієм. Сутність «пактів еліт», як відправного етапу демократизації. Світовий досвід укладення «пактів еліт»: чинники, алгоритми реалізації, наслідки.

Роль конкуренції та співробітництва елітарних груп на початку демократичного транзиту в Україні. Етапи становлення політичної еліти сучасної України. Основні джерела та алгоритми ротації політичних еліт та лідерів при владі в Україні. Політичні еліти та електоральна географія в Україні. Ціннісний код сучасної політичної еліти України (досвід застосування методу контент-аналізу виступів політиків). Застосування біографічного підходу в аналізі ціннісного коду політико-економічної еліти країни.

Політичні еліти в демократичному транзиті на пострадянському просторі. Умови та характерні риси процесу демократизації в Російській Федерації. Конфлікт пізньорадянської та «суверенної» груп еліт початку демократичного транзиту. В. Гельман про основні

етапи демократизації в країні. Характеристика політичного класу сучасної Росії. Авторитарний реверс: причини та наслідки.

Тема IV. Бюрократія та її роль в управлінні суспільством

Класичні теорії бюрократії та бюрократичного врядування у західній політології (М. Вебер, Л. фон Мізес, С. Паркінсон). Бюрократія як управлінський клас суспільства сучасного типу: основні характерні риси. Тенденції зростання впливу бюрократії на політичні процеси сучасності. Феномен транснаціональної бюрократії.

Бюрократія у суспільно-політичних процесах сучасного українського суспільства: позитивний та негативний впливи. Правова база та інституційна інфраструктура функціонування бюрократії в Україні. Питання скорочення чисельності бюрократії в національних умовах.

Засоби боротьби з бюрократизмом як девіацією функціонування професійних управлінців: «spoil system», «merit system», адміністративні засоби, «революція менеджерів» тощо. Оцінка позитивних рис та вад застосовуваних засобів боротьби з бюрократизмом. Кодекси професійної етики суб'єктів політики та державного управління: світовий досвід, українські реалії.

Змістовий модуль 2. «Політичне лідерство в предметному полі суспільствознавства»

Тема V. Соціальна природа політичного лідерства: теоретичний вимір

Сутність феномена «політичне лідерство». Політичний лідер як складова частина політичної еліти суспільства. Плюралізм концепцій у розкритті та поясненні природи політичного лідерства (волютаристські, ситуативні, особистісно-ситуативні теорії та концепції, теорія очікування-взаємодії, теорія послідовників тощо).

Функції та типології політичного лідерства (М. Вебер, К. Ходжкінсон, М. Херманн).

Макрорівень політичного лідерства (фаза цивілізаційного розвитку, культурно-національний аспект, політичний режим, соціальний аспект, медіа-простір лідера).

Мікрорівень політичного лідерства (індивідуальність, стиль керівництва, професійні навички, свобода та відповідальність політика, політичний імідж лідера).

Тема VI. Режимні характеристики функціонування політичного лідерства

Авторитарне політичне лідерство: шляхи ствердження, алгоритми функціонування. Парадокс авторитарного лідерства.

Політичне лідерство за умов демократичного режиму: свобода та відповідальність лідера. Інституційні чинники функціонування політичного лідерства в умовах демократії.

Тоталітарне політичне лідерство: закономірності та особливості функціонування. Лідер та маси в умовах тоталітарного режиму. «Homo Totalitaricus» як особливий політико-антропологічний концепт та явище.

Тема VII. Особливості регіонального політичного лідерства

Регіональний та локальний виміри політичного лідерства у сучасних процесах глобалізації. Змістовні відмінності у функціонуванні політичного лідера на загальнонаціональному, регіональному та локальному рівнях.

Світовий досвід підготовки та функціонування політичних лідерів локального та регіонального рівнів. Вертикальна мобільність лідерів в умовах різних політичних режимів сучасності.

Політичні лідери сучасної України в лобіюванні регіональних інтересів. Тактики та стратегії регіональних еліт України в досягненні політичних цілей. Вплив реформи децентралізації на функціонування місцевих та регіональних еліт країни. Місцеві та регіональні політичні режими в Україні.

Тема VIII. Механізми функціонування політичного лідерства.

Лідер та команда

Політичне лідерство в сучасних умовах життя соціумів: плюралізм викликів та ускладнення професійних вимог. «Інфраструктура» сучасного політичного лідерства в умовах народовладдя. Групи інтересу та групи впливу в оточенні політичного лідера.

Команда політичного лідера: структура, функції, принципи формування. Діалектика взаємовідносин лідера та групи. Формальні та неформальні ролі у тандемі «лідер – група». Проблема співвідношення лідерства та керівництва. Розмежування феноменів «лідерства» та «вождізму».

Команди політичних лідерів сучасної України: принципи формування, наслідки діяльності.

Тема IX. Психологія політичного лідерства

Ефективність використання психологічного інструментарію для пояснення природи та функцій політичного лідерства. Перші спроби виявити сутність політичного лідерства за допомогою даних біології. Наслідки практичної імплементації ідей еугеніки в Європі у ХХ ст. Сучасна етологія про механізми домінування у спільнотах живих істот.

Французька та італійська школи соціальної психології у поясненні сутності політичного лідерства. Концепції Г. Лебона, Г. Тарда, С. Сігелє. Лідер та послідовники, лідер та натовп. Роль особи у розвитку політичного життя окремих народів. Психоаналітична школа у виявленні особливостей політичного лідерства. Концепція З. Фрейда. Ідеалістично-волюнтаристська концепція Ф. Ніцше.

Неофрейдизм. Е. Фром про сутність людського тяжіння до домінування («Втеча від свободи»). Т. Адорно про «авторитарну особистість».

М. Вебер про різні типи політичного панування (традиційне, харизматичне, легально-раціональне). Сутність політичної харизми та її роль у процесах суспільного розвитку.

Психопатологічна типологізація політичного лідерства. Застосування концепту «Я-концепції» під час аналізу діяльності конкретних політичних лідерів.

Тема X. Імідж політичного лідера

Уявний образ політичного лідера (імідж) як невід'ємна складова його діяльності. Основні ресурси, тактики та стратегії конструювання іміджу політичного лідера. Основні вимоги до процесу творення іміджу політичного лідера.

Процес корекції іміджу політичного лідера: умови, засоби, результати.

Найпоширеніші амплуа політичних лідерів сучасної України.
Досвід корегування іміджевих амплуа політичних лідерів країни.

Тема XI. Феномени еліти та політичного лідерства у світовій художній літературі та мистецтві

Художнє сприйняття сутності авторитарного політичного лідерства (М. Дрюон, Г. С. Транквілл, Л. М. Толстой, Дж. Р. Р. Мартін).

Тоталітарне політичне панування в світовій літературі. Жанр антиутопії в пізнанні сутності тоталітарного лідерства (Дж. Оруел, Є. Замятін, О. Хакслі). Художньо-публіцистичні засоби проникнення в сутність тоталітарного лідерства (Л. Ріфеншталь, Г. Раушнінг, М. Булгаков, Е. Родзинський).

Монументальна архітектура як засіб легітимації влади лідера за умов тоталітарного, авторитарного, демократичного режимів.

Живопис та скульптура у легітимації влади політичного лідера: від Стародавнього Світу до Модерного часу.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Тема I. Дослідницькі принципи та інструментарій елітології

План:

- 1. Місце елітології в системі суспільствознавства. Основні принципи досліджень в сфері елітології.*
- 2. Методи досліджень політичних еліт та лідерства.*
- 3. Структура курсу.*

Під час підготовки до **першого** питання зверніть увагу на те, що вивчення курсу формує достовірне розуміння структурно-функціональної природи політики завдяки акцентуванню

пізнавальних процедур на діяльності її професійних (індивідуальних і групових) акторів. Елітологія дає можливість аналітику позбутися вад абстрактно-теоретичного тлумачення політики як виключно сфери діяльності формальних та неформальних інститутів і управлінських структур. Відтак, **об'єктом елітології слід вважати індивідуальних та колективних акторів політичної взаємодії, чия діяльність в цій сфері характеризується атрибутами регулярності, системності, професіоналізму та раціональності.** У свою чергу, **предметом елітології виступають закони і закономірності функціонування політичних лідерів та еліт:** «залізний закон олігархізації», «універсальний закон ротації еліт при владі», укладання «пактів» між різними частинами правлячого класу щодо умов переходу до демократії тощо.

Значна та, навіть, зайва політизація проблематики курсу робить для професійних політологів аксіоматичним, обов'язковим дотримання наступних принципів своїх пошукових дій: *принцип науковості, принцип неупередженості, принцип системності.*

У **другому питанні** слід пам'ятати про комплексність арсеналу методів дослідження політичних еліт та політичного лідерства, визначеного подвійною природою сфери досліджень (колективна – у вимірі еліт, індивідуальна – у вимірі лідерства). З'ясуйте основні процедури застосування біографічного, конкретно-історичного, структурно-функціонального підходів в елітології. Проаналізуйте умови застосування методів психологічного портретування, фокус-груп, контент-аналізу текстів виступів політика, дослідження електоральної географії. Зверніть увагу на перспективність застосування методик лінгвістики, психології, соціології в отриманні знання про соціальну природу лідерства, механізми індивідуального та групового панування тощо.

Враховуючи тенденцію до медіатизації політики та функціонування людського суспільства в параметрах цифрової цивілізації, важливими ресурсами отримання інформації про діяльність політичних еліт та політичних лідерів виступають відкриті

матеріали, розміщені в Інтернеті, соціальні мережі, блоги політиків, веб-сайти політичних партій і т. ін.

У **третьому питанні** зверніть увагу на те, що структура курсу побудована методом сходження від загального (виявлення структури, функцій, культурного коду еліти) до конкретного (дослідження соціальної природи політичного лідерства, виявлення його типології, психології, інфраструктури функціонування). Відповідно, перший змістовний модуль присвячений знайомству з класичними та сучасними теоріями еліт, аналізу ролі еліт в процесах демократичного транзиту. Окрема увага приділяється специфіці утворення та функціонування такої складової частини політичного класу, як бюрократія, засобам боротьби з бюрократизмом як девіацією від вимог професійної етики управлінців.

Другий змістовий модуль курсу присвячений політичному лідерству. Тут, окрім класичних концепцій, увага приділяється макро- і мікро-рівням функціонування політичного лідерства, режимним характеристикам цього явища, психології політичного лідерства і механізмам взаємозв'язку політичного лідера та групи, іміджу політичного лідера, етапам і процедурам його формування та коригування. Надзвичайно важливою, такою, що має безпосередній зв'язок з українською політичною реальністю, є тема, присвячена діяльності регіональних еліт у представництві інтересів локальних спільнот та лобюванні власних цілей перед органами центральної влади.

Підсумкова тема змальовує обопільний зв'язок між функціонуванням лідерства і політичних еліт та культурою конкретного суспільства. Ця тема дає можливість відчувати глибоку культурну детермінованість діяльності політичних лідерів, розкрити універсальний, проникаючий характер політичної діяльності, розширити коло джерел, за допомогою яких дослідник може вивчити та оцінити діяльність професійних суб'єктів політико-владних відносин.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Чи можете Ви назвати критерії, які відрізняють наукове знання від інших форм соціального пізнання (наприклад, віри)?
2. Чи існує, на Ваш погляд, певний «універсальний метод», однаково ефективний для вивчення і політичних еліт, і політичного лідерства?
3. Які джерела інформації про функціонування політичних еліт та політичного лідерства є, з Вашої точки зору, найбільш інформативними? Обґрунтуйте свою точку зору.
4. Яким чином, з Вашої точки зору, можна уникнути зайвої політизації під час вивчення еліт та лідерства?
5. Враховуючи те, що значна частина ЗМІ контролюються різноманітними групами політичного класу, з яких джерел, з Вашої точки зору, можна отримати достеменну інформацію про діяльність політичної еліти конкретної країни?
6. Які питання, на Ваш погляд, мають входити до проблемного поля курсу «Політичні еліти та політичне лідерство»?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грабіна Г. Політична еліта України як уособлення субкультури влади // Грані: науково-теоретичний альманах. Вип.3(131). – 2016 – С.55 – 61.
2. Єремєєва І. А., Шаповал В. А. Групи інтересів як суб'єкти політики // Науковий журнал «Політикус». – 2016. – Вип.2. – С.76 – 80.
3. Коваadlo Н. П. Політичний традиціоналізм та інновації в процесі демократизації України [Текст] : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Ніна Петрівна Коваadlo; наук. кер. С. М. Наумкіна; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2011. – 226 с.
4. Наумкіна С. М. Дихотомія еліта – маси як основний методологічний принцип соціально-політичного аналізу суспільства // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2010. – № 5. – С. 144 – 150.

5. Мацієвський Ю. Еліти в Україні до і після «помаранчевої революції» / Ю. Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2010. – № 2. – С. 38-55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2010_2_6

6. Обличчя влади: російська політична еліта. 1998-2000 рр./ За редакцією О. Й. Гринкевича і А. Ф. Гуцала. – К.: Наукова думка, 2002. – 384 с. (с.5 – 45).

7. Петракова Є. Традиції українського «ринку влади». // Політичний менеджмент. – 2003. – № 3. – С. 114 – 123.

8. Політологія посткомунізму: Політологічний аналіз посткомуністичних суспільств /В. Полохало (керівник авт. колективу); заг. ред.: Є. Бистрицький – К.: Політична думка, 1995. – 368 с.

9. Радчук О. Занепад олігархії: як формуються нові політичні еліти в Україні // Аналітичний портал «Слово і Діло» – Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/06/23/kolonka/aleksandr-radchuk/polityka/zanepad-oliharxiyi-yak-formuyutsya-novi-politychni-elity-ukrayini>

10. Рибалка С. Особливості дослідження структури влади в міських спільнотах в Україні // Актуальні проблеми політики. – 2015. Вип. 55. – С.106 – 115.

11. Сергатюк Д. А. Вітчизняне політичне елітотворення (1994 – 2004): виміри проблемності // Науковий журнал «Політикус». – 2017. – Вип. 4. – С. 13 – 18.

12. Стрій Л. І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти. Афтореф.дис. к.філолог.н. – Одеса, 2015. – 21 с. Режим доступу до ресурсу:

http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B9_%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84.pdf

13. Хорішко Л. С. Суб'єктність елітного політичного інституту в процесах політичної модернізації // Науковий журнал «Політикус». – 2017. – Вип. 4. – С. 90 – 93.

14. Grabina G. Subculture of power in modern Ukraine: features of president value code // The European Political and Law Discourse. – vol. 3(1). – 2016. – P. 130 – 135.

Форма самостійної роботи – апробація використання програми статистичної обробки текстів Word Stat для аналізу інавгураційних промов президентів України з метою виявлення їхнього ціннісного коду.

Тема II. Витоки теорії еліт та класичні теорії елітології

План:

1. *Фундатори елітології про походження, ознаки та функції політичної еліти суспільства.*
2. *Основні напрями сучасних наукових досліджень політичних еліт.*
2. *Особливості політичних еліт періоду глобалізації.*

Ваша підготовка до **першого питання** передбачає виявлення об'єктивних умов виникнення ідей елітарності у світовій політичній думці: соціальне розшарування суспільства, ієрархічність складних соціальних систем, авторитарний характер влади перших політичних систем тощо. Згадайте основні теоретичні постулати політичних концепцій Лао-цзи, Конфуція, Мо-цзи, Платона, Аристотеля щодо професійних рис політиків.

Важливим в плані професійної підготовки політологів, є знайомство з основними постулатами класичних та новітніх теорій політичних еліт. Запам'ятайте, що класичні теорії елітології були представлені науковцями, яких умовно можна розділити на два основних підходи: «макіавеліанський» та «ціннісний». До першого з них належать такі фундатори елітології як: В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс. Зверніть увагу на основні тези теорій «макіавеліанців»:

рівновага і динаміка будь-якої соціальної системи визначаються правлячою меншістю – елітою; закономірність ротації еліт при владі; неоднорідність якісних характеристик різних груп еліти; наявність аристократичних та олігархічних тенденцій у функціонуванні еліт тощо.

Представники раннього «ціннісного» підходу (Х. Ортега-і-Гассет, В. К. Липинський) відстоювали наступні теоретичні постулати: політична еліта – «аристократія духу», меншина, яка є носієм позитивних інновацій; наявність жорсткого протистояння руйнівної сили політизованих мас та конструктивної ролі груп політичного класу; політична еліта як втілення основних рис національної культури та національного характеру тощо.

У другому питанні Вам слід зосередитися на основних положеннях новітніх теорій, які претендують на розкриття та пояснення структури, функцій та ціннісного коду правлячих еліт. Зокрема, варто зосередитися на таких концептуальних системах як: ціннісна теорія (Г. Ласуел), теорії демократичного елітизму (Й. Шупетер), теорія поліархії (Р. Даль), ліво-ліберальні концепції еліт (Ч.-Р. Мілс, М. Паренті) тощо. Запам'ятайте, що всю сукупність сучасних теорій елітології можна звести до двох основних груп:

1. *Теорії консервативного елітизму* (соціальна стабільність вимагає того, щоб «циркуляція еліт» мала характер тривалої асиміляції, а не швидкої і радикальної ротації; перелік питань, в яких елітарні кола єдині, значно перевищує коло питань, де їх погляди не збігаються; еліти маніпулюють настроями мас в значно більшому ступені, ніж маси впливають на еліти);

2. *Теорії елітарного плюралізму* (демократичні інститути можна зберегти в системі численних конкуруючих елітарних угруповань; рішення приймаються при взаємодії еліт, а не під тиском громадян; правлячі еліти підзвітні масам завдяки виборам).

Під час звернення до питання класифікації еліт, варто запам'ятати модель, запропоновану політологом В. Мілановські, яка передбачає виокремлення наступних елементів: «селектор», «потенційні еліти», «самостійні еліти», «правляча еліта», «еліти в

політиці». Спробуйте відповісти на питання, які групи політичної еліти України відповідають запропонованій класифікації.

Третє питання плану передбачає знайомство із тими фундаментальними трендами в розвитку та функціонуванні політичних еліт, які проявилися в умовах глобалізації. Для цього варто звернутися до основних теоретичних постулатів досліджень таких представників сучасної політології, як: Дж. Стігліц (Тягар глобалізації), З. Бауман (Глобалізація), К. Леш (Повстання еліт), Ф. Фукуяма (Великий крах), Б. Кагарлицький (Постання середнього класу). Спільними тезами в їх характеристиці сучасних еліт є наступні: сучасні еліти – це мерітократи і технократи; національні еліти поступово трансформуються в транснаціональні еліти; складається елітарний «інтернаціонал», що протистоїть «локальному» середнього класу; еліти є головним провідником глобалізації; глобалізація звільняє еліти від соціальної відповідальності; поступово зароджуються «регіональні» або «локальні» елітарні групи, що заперечують суверенність існуючих держав і які є носіями ідей сепаратизму. Дайте відповідь на питання: на скільки ці тези кореспондуються з українськими реаліями.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Чи є, на Ваш погляд, синонімічними поняття «політична еліта» і «політичний клас»? Обґрунтуйте свою відповідь.
2. «Еліта» – термін іноземного походження. Які українські синоніми Ви могли б до нього підібрати?
3. «Країною може управляти навіть домогосподарка». Чи згодні Ви із цим твердженням? Обґрунтуйте свою відповідь.
4. Чи є в сучасних демократіях еліти, які не обираються народом? Наведіть приклади.
5. «Вибори – це можливість народу визначити заздалегідь «правильного» кандидата». Згодні з тезою?
6. Які приклади транснаціональних еліт Ви можете навести?

7. *Як Ви оцінюєте власні шанси на входження до складу політичної еліти України? Обґрунтуйте свою оцінку.*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман, Зигмунт Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109 с.

2. Дай Р. Томас., Зиглер Л. Харман. Демократія для еліти. Введення в американську політику. – М., 1984 – 318 с.

3. Жвйтиашвили А. Ш. Трансформація правячого класу в західному суспільстві // *Влада*. 2018. № 5. – С. 21-27.

4. Кагарлицкий Б. Восстание среднего класса. М.: УльтраКультура, 2003. – 320 с.

5. Лао-цзи Дао де цзин – Харків : Фоліо, 2020. – 96 с.

6. Липинський В. К. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Режим доступу до ресурсу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf>

7. Милс Ч. Р. Властвующая элита. М.: Директмедиа Паблшинг, 2007 - Режим доступу до ресурсу: https://historylib.org/historybooks/Mills-R_Vlastvuyushchaya-elita/

8. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии // *Диалог*. – 1990. - №№ 3,5,7,11,13. – 1991. - №№ 1,3.

9. Мо-Цзи. Критика родової знаті та конфуціанства / *Філософія політики: Хрестоматія: У 4 т. / Авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко (кер) та ін.* – К. : Знання України, 2003. – Т. I. – С. 30–33.

10. Ортега – и – Гассет Х. Восстание масс // Ортега – и – Гассет Х. Избранные произведения – М.: Наука, 1999. – 480 с.

11. Пальцев А. И. Проблема национализации элиты в глобализирующемся обществе // *Влада*. 2018. № 2. – С. 26 – 28.

12. Паренти М. Демократія для обраних. Настольна книга о політичних іграх США – М.: Покоління, 2006. – Режим доступу до ресурсу:

https://royallib.com/book/parenti_maykl/demokratiya_dlya_izbrannih_nast_olnaya_kniga_o_politicheskikh_igrah_ssha.html

13. Рахманов А. Б. Концепции транснационального капиталистического класса в западной социальной мысли конца XX и начала XXI в. (подходы Л. Скляра, У. Робинсона и Дж. Харриса) // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и політологія, 2015. – № 2. – С. 98 – 114.

14. Сковиков А. К. Гаэтано Моска об акторах политического управления и власти // PolitBook. 2012. № 4. – С. 104 – 115.

15. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар – Пер. з англ. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003 – 252 с.

16. Фуко М. Интеллектуалы и власть / М. Фуко. – М.: Практика, 2002. – Ч. 1. Статьи и интервью. – 381 с.

17. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа та відновлення соціального капіталу. – Львів : Кальварія, 2005. – 380 с.

Форма самостійної роботи – написання рефератів на запропоновану тематику:

1. *Елітарні концепції раннього періоду (Стародавня Греція, Рим, Середньовіччя, Новий час). /За власним вибором/.*

2. *Класичні теорії еліти Г. Москі та В. Парето: спільне та відмінне.*

3. *«Залізний закон олігархізації» та переродження демократії в концепції Р. Міхельса: основні теоретичні постулати та зв'язок із сучасними реаліями.*

4. *Теорії еліт та лідерства в історії української політичної думки.*

5. *Специфіка функціонування політичних еліт в добу глобалізації: наукова рефлексія, практичний прояв.*

Тема III. Пакти еліт як складова процесу демократизації

План:

1. *«Пакти еліт» як складовий чинник процедурного сценарію демократизації.*
2. *Політична еліта сучасної України: етапи розвитку, структура, ціннісний код.*
3. *Політичні еліти в країнах СНД: етапи еволюції та сучасна характеристика.*

Розпочинаючи підготовку до **першого питання**, Ви повинні запам'ятати, що у сучасній політичній науці все розмаїття концепцій і теорій демократичного транзиту зводиться до двох основних підходів: структурного і процедурного. Перший орієнтується на еволюційне формування передумов демократичного режиму, основним актором демократичних змін визначає народні маси, які в ході тривалих політичних і культурних перетворень змогли встановити і консолідувати інститути народовладдя.

Представники процедурного підходу (Г. О'Доннелл, Ф. Шміттер, Х. Лінц, Т. Карл) відзначали особливе значення вибору правлячого класу, зробленого на користь інститутів і процедур народовладдя; процес демократизації пояснюють через взаємодію конкуруючих еліт, які вибирають в процесі політичного торгу організаційні форми і інститути нового політичного устрою. Однією з центральних процедур, на яку звертається увага, є укладання «пакту еліт», приклади якого фіксуються в досвіді демократизації таких країн, як: Іспанія, Угорщина, Польща тощо.

Для розуміння загальних тенденцій ролі еліт в демократизації країн пострадянського табору Вам слід звернутися до концепцій політологів А. Мельвіля та В. Гельмана, які акцентують на тому, що основними механізмами зміни влади в недемократичних режимах є революція, путч і пакт еліт. Спробуйте дати відповідь на питання, які

чинники (зовнішні та внутрішні) стимулюють правлячі еліти виступати в ролі акторів процесів демократизації.

У **другому питанні** Вам слід звернутися до вивчення наступних аспектів демократичного транзиту в Україні: наявність двох протилежних сценаріїв відносин елітарних груп початку транзиту (конфлікт та пакт еліт); трансформація політичного класу України в процесі демократизації (вікові, освітні, кар'єрні особливості основних акторів); структура політичної еліти країни на сучасному етапі (основні групи інтересу та впливу); ціннісний код української політичної еліти та його вплив на характер та результати процесу демократизації. Для цього завдання доцільно звернутися до робіт таких дослідниць як О. Завадська, Г. Грабіна та Л. Стрій.

Під час підготовки до **третього питання** варто зосередитися на вивченні групових атрибутів, притаманних політичним елітам пострадянського простору. Одним із методів, застосовуваних при цьому, може бути компаративний. Як один із варіантів, пропонується вивчення еволюції структури та алгоритмів внутрішньої та зовнішньої політичної діяльності правлячої еліти Російської Федерації. Окрему увагу варто звернути на політичні біографії основних акторів політичного життя цієї країни наприкінці ХХ – першої чверті ХХІ ст.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Який зміст слід вкладати в поняття «пакт еліт»? Обґрунтуйте Вашу позицію.*

2. *Чи можете Ви навести приклади з політичної історії країн Європи, в яких демократизація розпочиналася без укладання «пакту еліт». Як відбувалася там зміна правлячого класу?*

3. *Чи погоджуєтеся Ви з думкою про те, що еліти маніпулюють настроями мас в більш значному ступені, аніж маси впливають на еліти? Обґрунтуйте свою точку зору.*

4. *За яким, на Вашу думку, сценарієм розгортається процес демократизації України? Яку роль в ньому відіграє політична еліта?*

5. *За допомогою яких методів можна дослідити ціннісний код політичної еліти конкретної країни? Опишіть методики застосування згаданих Вами дослідницьких процедур.*

6. *Дайте характеристику політичній еліті України як соціальної групи.*

7. *Чи можна, на Вашу думку, відносити групи інтересу та групи тиску до структури політичної еліти сучасної України? Обґрунтуйте свою точку зору.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Алмонд Г. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти наций [Електронний ресурс] / Габриэль Алмонд. – Режим доступу до джерела: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Sem/36.php.

2. Безпятчук Ж. И. Инновационные модели макрополитического лидерства на современном этапе социальных трансформаций в Украине // Политекс. – 2006. - № 2. – С. 18-25.

3. Бакіров В. Політико-режимна еволюція України: від системи «переможець отримує все» до пакту еліт? // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – С. 150 – 163.

4. Гельман В. Я. Постсоветские политические трансформации: наброски к теории // Общественные науки и современность. – 2001. – № 1. – С. 55-69.

5. Грабіна Г. В. Субкультура влади як фактор політичних перетворень в межах хвиль демократизації. – Дисертація на здобуття ступеню к.політ.н. Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2018 р. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1655/1/%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0.dis.pdf>

6. Грабіна Г. В. Субкультура влади «консолідованих» та «дефектних» демократій: порівняльний аналіз // Гілея: науковий вісник. – 2017. – Вип. 121(№ 6). – С. 199 – 203.

7. Даль Р. Смещающиеся границы демократических правлений / Пер. с англ. Г. Ванштейна. – Режим доступа к журн.: [//http://www/gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/dal/sm_gran.php](http://www/gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/dal/sm_gran.php).

8. Елизаров В. Элитистская теория демократии и современный российский политический процесс // Полис. – 1999. – № 1. – С. 72 – 78.

9. Елисеев С. М. Выйти из «Бермудского треугольника». К методологии исследования посткоммунистических трансформаций // Полис. – 2002. – № 6. – С. 71 – 82.

10. Журавський В. С. Політична еліта України: теорія і практика трансформації / В. С. Журавський, О. Ю. Кучеренко, М. І. Михайльченко. – К.: Логос, 1999. – 262 с.

11. Завадська О. Р. Інавгураційні промови українських президентів як символічний ресурс влади // Політикус. – 2020. – №. – С. 109 – 114.

12. Зеленюк Г. І. Коаліція чи пактування: моделі взаємодії політичних еліт на пострадянському просторі // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – К: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2006. – Т. 2. – С. 253 – 266.

13. Коваadlo Н. П. Політичний традиціоналізм та інновації в процесі демократизації України [Текст]: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Ніна Петрівна Коваadlo; наук. кер. С. М. Наумкіна; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2011. – 226 с.

14. Латигіна Н. А. Історико-політичний досвід хвиль демократизації // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 52. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С. 524 – 529.

15. Пахарев А. Хамелеономания властных элит в условиях переходных политических систем // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ – Миколаїв, 2005. – Вип. 7. – С. 235 – 244.

16. Руденко С. Вся Юлинка Рать. Окружение Юлии Тимошенко. К.: Саммит-Книга, 2007. – 224 с.

17. Сарторі Дж. Теорія ухвалення рішень за демократії // Демократія. Антологія; упоряд. О. Проценко. – К : Смолоскип, 2005. – С. 715 – 750.

18. Стрій Л. І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти. Афтореф.дис. к.філолог.н. – Одеса, 2015. – 21 с. Режим доступу до ресурсу:

http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B9_%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84.pdf

19. Холодковский К. Консолидация элит: общественный пакт или верхушечный сговор? / Куда идет Россия? Общее и особенное в современном развитии. М.: Интерцентр. 1997. С. 125 – 132.

20. Хорішко Л. С. Суб'єктність елітного політичного інституту в процесах політичної модернізації // Науковий журнал «Політикус». – 2017. – Вип. 4. – С. 90 – 93.

Форма самостійної роботи – написання рефератів на запропоновану тематику:

1. *Політична еліта як суб'єкт процесу демократизації: теорія та європейська практика.*

2. *Російська політична еліта: колективний портрет.*

3. *Політична еліта сучасної України: шляхи формування, оцінка ефективності.*

4. *«Пакт еліт» як складова процедурного сценарію демократизації: досвід країн Європи, українські реалії.*

5. *Пострадянські політичні еліти в боротьбі за владу: досвід застосування насильницьких та ненасильницьких методів досягнення успіху.*

Тема IV. Бюрократія в структурі політичної еліти сучасних держав

План:

1. *Класичні теорії бюрократії в зарубіжній політичній науці.*
2. *Бюрократія в процесах управління демократичними соціумами.*
3. *Проблема бюрократизму в сучасному політичному житті та шляхи її вирішення.*

Підготовка до **першого** питання передбачає знайомство з основними постулатами класичних теорій бюрократії, запропонованими М. Вебером, Л. фон Мізесом, С. Паркінсоном. Основними положеннями класичних теорій бюрократії є наступні: бюрократія – основний носій раціональних форм організації влади; пропорційно зростанню втручання держави в життєві процеси суспільства, зростає і роль бюрократії; деполітизація, ієрархічна структура, чітка юрисдикція та професіоналізм – основні вимоги до бюрократії; шаблонність та недостатня гнучкість під час професійної діяльності, неухильне зростання бюрократичного апарату – основні недоліки бюрократії. Варто звернути увагу на доцільність розмежування таких понять (і явищ), як «бюрократія» і «бюрократизм». Спробуйте з'ясувати, до якого із різновидів політичної еліти в класифікації В. Мілановські належить бюрократія сучасного суспільства.

У **другому** питанні Вам слід зосередитися на з'ясуванні основних рис діяльності бюрократії в управлінні сучасними демократичними суспільствами. Зверніть увагу на тезу про те, що динаміка розвитку сучасних держав зі складною структурою, посилення їх ролі в організації та контролі громадських процесів неминуче посилило і роль, яку відіграє державна бюрократія. Чи погоджуєтеся Ви з тим, що місце, займане в системі державного менеджменту чиновниками, об'єктивно наділяє їх посади

політичними функціями і впливом, збільшуючи роль в ухваленні політичних рішень? Рекомендується вивчити інформацію щодо зв'язків бюрократії з різноманітними лобістськими структурами та звернути увагу на те, як законодавство країн консолідованої демократії врегульовує цю практику.

Окремим аспектом, на якій варто звернути увагу, є поява нового різновиду бюрократії – транснаціональної – породженої до життя процесами глобалізації. Спробуйте навести приклади структур, в яких зосереджена діяльність транснаціональної бюрократії. На окрему оцінку з Вашого боку потребує практика співробітництва уряду України з різноманітними транснаціональними бюрократичними структурами.

Готуючись до **третього питання**, слід виявити основні засоби та алгоритми профілактики явища бюрократизму та боротьби з ним, які були апробовані в досвіді різних країн. Спробуйте оцінити позитивні риси та недоліки таких систем та заходів, як: «Spoil system», «Merit system» (США), смертна кара за хабарництво (КНР), посилення адміністративного контролю та система територіальної ротації керівників управлінських відомств і їх департаментів (пострадянський простір), «Менеджеріальна революція» (сучасні країни Західної Європи та Північної Америки) тощо. Спробуйте з'ясувати, які із засобів боротьби з бюрократизмом представлені в практиці реформування управлінського апарату в Україні.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Чи можна вважати чиновників частиною політичної еліти країни? Обґрунтуйте свою точку зору.

2. Чи може сучасне суспільство розвиватися без бюрократії як групи професійних управлінців? Обґрунтуйте свою точку зору.

3. Як Ви вважаєте, чому такі екстремальні засоби боротьби з хабарництвом, як смертна кара, не призводять до остаточного зникнення цього прояву бюрократизму?

4. Чи знижає значення ролі бюрократії в управлінні суспільством розвиток електронних засобів зв'язку та інформації? Обґрунтуйте свою думку.

5. Які освітньо-кваліфікаційні вимоги, з Вашої точки зору, повинні пред'являтися до осіб, які претендують на працевлаштування до державної служби?

6. Як Ви ставитеся до діяльності транснаціональної бюрократії? Чи є досвід співробітництва України з транснаціональними бюрократичними структурами позитивним?

7. Чи здається Вам перспективною практика творення кодексів професійної етики державних службовців, впроваджена як засіб боротьби з бюрократизмом в країнах консолідованої демократії? Як Ви оцінюєте користь від запозичення цієї практики для України?

ЛІТЕРАТУРА

1. Буник М., Кіянко І. Економіка та бюрократія у відкритому суспільстві: до 139-ої річниці з дня народження Людвіга фон Мізеса (збірник наукових праць) / М. Буник, І. Кіянко – Львів : ОРІДУ НАДУ, 2012. – С. 52 – 60.

2. Богдановская И. Электронное государство // Общественные науки и современность. – 2004. – № 6. – С. 105–111.

3. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування // Соціологія. Загально-історичні аналізи. Політика. – К. : Основи, 1998. – С. 157–172.

4. Голубка М. М. Економіко-освітня спадщина львів'янина економіста Людвіга фон Мізеса та його внесок в економічну науку Західної України / М. М. Голубка // Економіка і Суспільство. – 2016. – № 3. – С. 3 – 6.

5. Друкер П. Ф. Роль управління в новому мире // Современные тенденции в управлении в капиталистических странах. – М. : Прогресс, 2002. – С. 143–147.

6. Закон України «Про державну службу» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст. 43). – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

7. Закон України «Про статус народного депутата України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 3, ст. 17) – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>

8. Мизес Л. Фон, Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность / Пер. с англ. – М.: Дело, 1993. – 348 с.

9. Національне агентство з питань запобігання корупції. Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: <https://nazk.gov.ua/>

10. Національне агентство з питань державної служби України. Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.guds.gov.ua/>

11. Оболонский А. Без реформы бюрократии административные реформы бессмысленны // *Общественные науки и современность*. – 2005. – № 6. – С. 58–69.

12. Оболонский А. В. Бюрократия для XXI века? Модели государственной службы: Россия, США, Англия, Австралия. – М.: Дело, 2002. – 168 с.

13. Оболонский А. Кадровая политика в федеральной государственной службе США: история и современность // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 3. – С. 41–48.

14. Оболонский А. Этические аспекты регулирования государственной службы // *Общественные науки и современность*. – 2004. – № 5. – С. 53–64.

15. Паркинсон С. Н. Закон Паркинсона: Закон и пороки; Свояки и чужаки: Памфлеты; Плата дьяволу: Роман. – М.: Терра, 2000. – 419 с.

16. Про затвердження Порядку передачі подарунків, отриманих під час проведення офіційних заходів. Постанова Кабінету Міністрів України №1337 від 8 грудня 2009 року. – Режим доступу до ресурсу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=238171807&cat_id=99017238

17. Рудакевич М. І. Ідейні основи та нормативні стандарти етики державних службовців країн Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nbu.gov.ua/journals/Dtup/2006-1/txts/zmist.htm>.

18. Саприкін А. Г. Бюрократія // Політологічний енциклопедичний словник – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
19. Смольков В. Г. Бюрократизм // Социологические исследования. – 1999. – № 2. – С. 40 – 44.
20. Цветков В. В., Горбатенко В. П. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 248 с.
21. Шебанова М. А. Международная бюрократия как слой транснациональных политических элит // Политические исследования. 2012. № 1. – С. 136-148.
22. A Ethic Handbook for Executive Branch Employees // <http://www.Nobribes.Org>.
23. Committee on Standard in Public Life. Contribution to Policy Development URL: <http://www.public-standards.gov.uk/publications.aspx>.

Форма самостійної роботи – написання рефератів на запропоновану тематику:

1. *«Закони Паркінсона»: політична сатира чи наукова теорія?*
2. *Феномен бюрократії в сучасних концепціях зарубіжної політології.*
3. *Проблема вдосконалення управлінського апарату української держави: рекомендації науковців, політична практика.*
4. *Транснаціональна бюрократія як частина нової політичної еліти: феномен чи фантом?*
5. *Моє бачення вирішення проблем бюрократичного апарату в країні.*

Тема V. Соціальні детермінанти політичного лідерства

План

1. *Сутність феномену політичного лідерства та його основні функції.*
2. *Макрорівень політичного лідерства.*
3. *Мікрорівень політичного лідерства.*

Під час підготовки до **першого** питання рекомендуємо звернути увагу на складну та динамічну природу феномену політичного лідерства, яка втілює в собі одночасно вплив особистісних, культурних, економічних, внутрішньо-політичних та зовнішньо-політичних чинників тощо. Відтак, важливою складовою Вашої підготовки має стати знайомство з основними тезами різноманітних теорій політичного лідерства, що склалися в сучасній науці: теорії рис (Ф. Гальтон, Т. Карлейль), ситуативної теорії (Е. Хартлі), особистісно-ситуативної теорії (Г. Герт, Ч.-Р. Мілс), теорії очікування – взаємодії (Дж. Хоманс, Р. Стогдилл, Ф. Фідлер) тощо. Спробуйте визначити переконливі та сумнівні тези кожної з них. Наведіть приклади лідерів, політична біографія яких, з Вашої точки зору, найбільш повно відповідає основним тезам тої або іншої теорії/концепції.

Окрему увагу слід звернути на функції, які виконує політичне лідерство. До найбільш помітних серед них, зазвичай, відносять: організаційно-управлінську, комунікативну, мобілізаційну, консолідації правлячої еліти, мінімізації конфліктів тощо. Чи можете Ви доповнити цей перелік функцій політичного лідерства?

Варто запам'ятати, що відсутність єдиної теорії щодо природи політичного лідерства породжує багатоманітність типологій цього феномену, запропонованих такими авторами як: М. Вебер, К. Ходжкінсон, М. Херманн та ін. Чи можете Ви навести приклади реальних політичних лідерів, які відповідають типам, запропонованим згаданими дослідниками?

Предметом Вашої підготовки до **другого питання** є т. зв. «макрорівень» політичного лідерства (відповідно до концепції О. Й. Гринкевича, А. Ф. Гуцала, С. Л. Недбаєвського, С. І. Пирожкова). Важливими елементами аналізу політичного лідерства в цьому випадку виступають: політичний режим, фаза цивілізаційного розвитку конкретного суспільства, культурно-національний аспект, соціальний аспект, медіа-простір лідера. Подумайте, чи можете Ви доповнити аналіз макрорівня політичного лідерства якимись ще додатковими складовими? Спробуйте застосувати запропоновану логічну схему до аналізу макрорівня політичного лідерства в умовах України.

У **третьому питанні** Вам слід проаналізувати «мікрорівень» політичного лідерства. Його елементами виступають: індивідуальність політика (статусно-рольові та ціннісні орієнтації, на підставі яких формуються його спрямованість, мотивація і характер); стиль керівництва (як керівник делегує свої повноваження, яким є участь підлеглих у прийнятті рішень, типи внутрішньогрупової комунікації тощо); професійні навички політика; свобода і відповідальність політика; політичний імідж. Подумайте, чи можете Ви доповнити аналіз мікрорівня політичного лідерства якимись ще додатковими складовими? На підставі запропонованих критеріїв спробуйте охарактеризувати політичне лідерство сучасної України в цілому та окремих політиків країни зокрема.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. *Які властивості повинен мати «справжній лідер» з Вашої точки зору? Обґрунтуйте свою точку зору.*

2. *«Відомі нам політичні лідери – це маріонетки. Країною правлять неpubлічні, приховані сили». Чи погоджуєтеся Ви з цією точкою зору? Обґрунтуйте свою позицію.*

3. *Як Ви вважаєте, лідерами народжуються чи ними становляться?*

4. Чому, на Вашу думку, досі відсутня єдина теорія політичного лідерства?

5. Який зміст, на Ваш погляд, слід вкладати в поняття «харизматичне лідерство»? Поясніть свою точку зору.

6. «Світа грає короля». Чи погоджуєтеся Ви з цим крилатим висловом?

7. Чи є тотожними, з Вашої точки зору, такі поняття/явища, як: «лідерство», «керівництво», «вождізм»? Обґрунтуйте свою точку зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Типы и синдромы. Методологический подход: Главы из книги «Авторитарная личность» // Социологические исследования. – 1993. – № 3-4. – С. 24-45.

2. Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу М.: Российская академия управления, 1992. – 135 с. Режим доступа до ресурсу: <http://grachev62.narod.ru/blondel/contents.htm>

3. Гринкевич О. Й. Обличчя влади: російська політична еліта 1998 – 2000 рр. – К.: Наукова думка, 2002 – 384 с.

4. Голофаст В. Б. Многообразие биографических повествований // Социологические исследования. – 1995. – № 1. – С. 70 – 74.

5. Ірха К. О. Політичний складник феномену «лідер громадської думки»: теоретичний аспект // Політикус. – 2021. - № 2. – С. 7 – 12.

6. Кармазіна М. С. Президентство: український варіант. – К.: НАНУ ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2007. – 365 с.

7. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н. Регіональні політичні режими в Україні: підстави формування, специфіка формування, особливості трансформації. – К. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2018. – 248 с.

8. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: Монографія. – Львів: Червона Калина. – 2002. – 276 с.

9. Негулевський І. П. Трансформація політичного лідерства в сучасній Україні: соціокультурні чинники // Політикус. – 2021. - № 2. – С. 81 – 86.

10. Пахарєв А. Політичне лідерство в умовах трансформації пострадянських владних режимів // Політичний менеджмент, 2011. – № 5. – С. 68 – 75.

11. Політика в особах (Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти): навчальний посібник / За заг. ред. проф. Ф. М. Рудича. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 400 с.

12. Уинтер Д. Г. Король-философ или противоречивый политик. Личностный профиль Барака Обамы // Политические исследования. – 2011. – № 2. – С. 36 – 46.

Форма самостійної роботи – написання рефератів на запропоновану тематику:

1. Політичний лідер в сучасних умовах: обранець, месія чи маріонетка?

2. Політичні лідери, які змінили реальність: історична ретроспектива.

3. Функції лідера в контексті сучасних суспільно-політичних процесів в Україні.

4. Типологія політичного лідерства та її відповідність реаліям сучасної України.

Тема VI. Режимні характеристики функціонування політичного лідерства

План

1. Авторитарне політичне лідерство
2. Політичне лідерство в умовах демократії
3. Політичне лідерство в умовах тоталітаризму

Під час Вашої підготовки до **першого питання**, зверніть увагу на те, що специфіка політичного лідерства в умовах авторитарного режиму багато в чому визначається основною формулою існування останнього: *дозволено все, окрім політики*. Виходячи з цього, проаналізуйте специфіку функціонування авторитарного політичного лідерства за наступними критеріями: *отримання влади та закріплення лідерського статусу; передача влади; лідерський статус; свобода лідера; тип легітимності; тип легальності; застосування насильства; символічне навантаження*. Особливої уваги під час підготовки до даного питання потребують парадокси авторитарного політичного лідерства: внесок до модернізації своєї країни, участь у процесах демократизації тощо.

Підготовка до **другого питання** передбачає усвідомлення того, що сам феномен політичного лідерства не буває «повністю демократичним». З цим пов'язані, принаймні, дві сутнісні характеристики політичного лідерства та демократії: «жадоба влади» в психології конкретної людини та наявність «недемократичних сегментів» соціального життя.

Так само, як і в попередньому питанні, специфіку лідерства в умовах демократії слід простежити за наступними показниками: *отримання влади та закріплення лідерського статусу; передача влади; лідерський статус; свобода лідера; тип легітимності; тип легальності; застосування насильства; символічне навантаження*. Дайте відповідь на питання, наскільки політичне лідерство нашої країни наближене до умов демократії? Чи фіксуються ознаки

«авторитарного реверсу» в суспільних очікуваннях щодо діяльності політичних лідерів України?

Предметом Вашої підготовки до **третього питання** повинні стати фундаментальні характеристики тоталітарного політичного лідерства: мімікрія під демократію, сполучення елементів демократії і авторитаризму тощо. Спробуйте виявити власні сутнісні риси тоталітарного політичного лідерства. Відповідь на це питання Ви знайдете, здійснивши аналіз за вже відомими Вам критеріями: *отримання влади та закріплення лідерського статусу; передача влади; лідерський статус; свобода лідера; тип легітимності; тип легальності; застосування насильства; символічне навантаження.*

Спробуйте дати відповідь на питання: чи можна вважати тоталітарне лідерство «прихованою загрозою» демократії сучасності?

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чи існують різні типи політичного лідерства (авторитарне, тоталітарне, демократичне) на практиці в «чистому вигляді»?
2. Чи погоджуєтеся Ви з тезою про те, що «повністю демократичне лідерство є неможливим»? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. До якого з трьох «чистих типів» політичного лідерства більш тяжіє лідерство в сучасній Україні? Чому Ви так вважаєте?
4. Як Ви ставитеся до тези євгеніки про можливість селекції «ідеального» політичного лідера? Поясніть свою точку зору.
5. Які Ви можете назвати найбільш поширені кар'єрні сценарії політичних лідерів в сучасній Україні?
6. Чи можете Ви назвати спільні характерні риси політичного лідерства на пострадянському просторі?
7. Продовжіть, будь ласка, речення: «Ідеальний політичний лідер, з моєї точки зору...». Обґрунтуйте свою відповідь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буря К. М. Локальна демократія: зарубіжна концептуальність та вітчизняна політична прагматика // Науковий журнал «Політикус». – 2018. – Вип. 2. – С. 26 – 30.
2. Грабіна Г. Політична еліта України як уособлення субкультури влади // Грані: науково-теоретичний альманах. Вип.3(131). – 2016.– С. 55 – 61.
3. Грабіна Г. Субкультура влади «консолідованих» та «дефектних» демократій: порівняльний аналіз // Гілея: науковий вісник. – 2017. – Вип. 121(№ 6). – С. 199 – 203.
4. Егорова-Гантман Е. Игра в солдатики. Политическая психология президентов. М.: Группа компаний «Никколо М», 2003. – 336 с.
5. Зоткин А. А. «Львы» и «лисы» украинской политики. О властвующей элите. – К.: Наукова думка, 2010. – 341 с.
6. Пірен М., Грицяк Н., Василевська Т., Іваницька О. Гендерні аспекти державної служби: Монографія. – К.: Основи, 2002. – 335 с.
7. Пляйс Я. Російська політична еліта та її поведінка у контексті президентських виборів 2000 року // Політична думка. – 2000. – № 2.
8. Розумний М. М. Проблема лідерства в українському національному проекті // Стратегічні пріоритети, 2016. – № 3. – С. 149 – 155.
9. Розумний М. Український персоналізм як фактор політичної культури / М. Розумний // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 91-99.
10. Шестопал Е.Б. Политическое лидерство в новых условиях: смена парадигмы восприятия // Политические исследования. – 2013. – № 3. – С. 47 – 57.

Форма самостійної роботи – написання рефератів на запропоновану тематику:

1. Політична відповідальність як складова діяльності лідера: теорія та вітчизняні реалії.

2. *Традиції та інновації в структурі діяльності політичного лідера.*
3. *Популізм як складова функціонування сучасного лідера.*
4. *Політичне лідерство та вождізм: критерії розмежування.*
5. *Політичні лідери сучасної України: зміна поколінь – збереження традицій?*

Тема VII. Лідери як суб'єкти локальних та регіональних політичних режимів

План:

1. *Локальне, регіональне та загальнонаціональне лідерство: спільне та відмінне.*
2. *Формування та підготовка регіональних політичних лідерів.*
3. *Політичні лідери України в лобіюванні регіональних інтересів.*

Під час підготовки до **першого** питання запам'ятайте, що аналіз рівнів політичного лідерства має бути спрямований на виявлення специфіки функціонування владних суб'єктів на макро-, мезо- і мікрорівнях політичного життя конкретної країни. Відповідно до цього, загальнонаціональне лідерство належить до макрорівня сфери політики, а регіональне та муніципальне політичне лідерство – до мезо- і мікрорівнів відповідно.

Порівняльний аналіз загальнонаціонального і регіонального політичного лідерства дозволяє виявити їх загальні та специфічні атрибути: *масштаб представництва інтересів* (максимально повне представництво інтересів всіх соціальних груп в першому випадку та орієнтація на запити локальних спільнот у другому); *співвідношення таких параметрів, як «керівництво» і власне «лідерство»*, обумовлене можливістю делегування повноважень та розподілу інструментальних функцій на кожному із рівнів функціонування

владного суб'єкта; *ресурси легітимації* владного статусу (ідеологічні в першому випадку та інструментальні – у другому); *характер динаміки ротації лідерів у владі* (безпосередньо залежить від режимних характеристик функціонування політичної системи і особливостей політичної культури конкретної країни); *функціонування в сучасних умовах «глокалізації»* (загальнонаціональні лідери є або прихильниками збереження існуючої моделі «національних» держав, або виступають в якості акторів інтеграційних процесів. Лідери регіонального або муніципального рівня подекуди стають ідеологами і практиками різного роду сепаратистських і локалістських проєктів) тощо. Спробуйте з'ясувати, як зазначені відмінності проявляються в актуальному політичному процесі України в цілому та в політичному житті Вашого регіону, зокрема.

Підготовка до **другого питання** плану передбачає здійснення пошукового аналізу тих соціальних інститутів та структур, які або безпосередньо, або в непрямий спосіб виконують функцію підготовки регіональних лідерів до їхньої професійної діяльності. Запам'ятайте, що прикметною рисою багатьох розвинених країн світу є фактична відсутність формальної інституційної системи підготовки лідерів регіонального або муніципального рівня. Найчастіше, своєрідною «школою життя» для таких лідерів стає кар'єрний шлях у корпораціях, профспілках, в загальнонаціональних політичних партіях тощо. Стартовим майданчиком для лідерів загальнонаціонального масштабу здатні виступати посади мерів великих міст (Ж. Ширак у Франції), губернаторів штатів (Р. Рейган у США), депутатів регіональних парламентів тощо. Своєрідними «школами» майбутніх лідерів в країнах Заходу виступають великі університети та військові училища: Гарвард, Стенфордський університет і Вестпойнт в США, Кембридж, Оксфорд, Сандхерст у Великобританії тощо.

Зверніть увагу на те, що в сучасній Україні практика підготовки регіональних політичних лідерів сполучає в собі як загальносвітові тренди, так і національну специфіку. Зокрема, практиці сприяння

підготовки регіональних лідерів служать укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів та директивні документи: «Програма кадрового забезпечення державної служби», «Концепція адміністративної реформи в Україні», «Стратегія реформування системи державної служби в Україні», «Концепція державної регіональної політики» і т. ін. Можна констатувати наявність чотирьох складових підготовки регіональних лідерів у сучасній Україні: державне замовлення (УАДУ при Президентові України, Академія муніципального управління); гранти, фінансова підтримка міжнародних агентств (неурядові організації, Центр муніципального менеджменту, Українська школа лідерів, Інститут громадянського менеджменту, «Школа місцевого самоврядування»); об'єднання державних структур і громадянських неприбуткових організацій для підвищення кваліфікації молодих державних службовців, розвитку у них лідерських якостей.

Своєрідною школою підготовки регіональних лідерів в Україні є і молодіжні організації загальнонаціональних політичних партій.

Підготовку до **третього питання** слід розпочати із з'ясування об'єктивних передумов існування регіональних еліт в Україні: складна етносоціальна структура вітчизняного суспільства, показники галузевої та територіальної спеціалізації української економіки, географічні та геополітичні чинники тощо.

Під час аналізу діяльності регіональних еліт в Україні, радимо Вам використовувати такий науковий концепт, як «місцевий політичний режим». Спробуйте відповісти на питання, в якій пропорції в діяльності місцевих еліт Вашого регіону представлені такі параметри, як: відкритість/закритість, підзвітність/не публічність, відповідальність/безвідповідальність, конкурентність/непотизм, демократизм/клановість тощо.

З'ясуйте, як курс на реалізацію реформи з децентралізації, а також проведення адміністративної реформи вплинули на підсилення/послаблення ролі регіональних політичних еліт. Спробуйте відповісти на питання, чи відбуваються процеси політичної мобілізації місцевих громад під впливом еліт рівномірно

по всій країні, чи простежується певна несхожість за цим показником? Проаналізуйте які представники політичної еліти Вашого регіону представлені в діяльності таких організації як Асоціація міст України, Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України тощо.

В межах третього питання радимо Вам також згадати дискусію щодо інституційної перебудови Верховної Ради України у напрямку її бікамеральності. Наскільки, на Ваш погляд, доцільною є організація спеціальної «регіональної» палати в структурі українського парламенту? Чи призведе це, з Вашої точки зору, до поліпшення процесів лобіювання інтересів регіональних спільнот, підвищення ступеню його прозорості, демократичності, ефективності?

Спробуйте визначити узагальнені сценарії лобіювання групових інтересів перед адміністративним центром країни, до яких вдаються представники регіональних груп еліти сучасної України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Наскільки, з Вашої точки зору, доцільно звертатися до аналізу регіональних політичних еліт в умовах політичного життя сучасних держав? Обґрунтуйте свою точку зору?

2. Який зміст, на Ваш погляд, слід вкладати в поняття «місцевий політичний режим»?

3. Які групи регіональної еліти в Україні Ви можете назвати? Чи представлені вони в депутатському корпусі чинної каденції Верховної Ради України?

4. Як Ви ставитесь до ідеї створення «регіональної» палати в структурі Верховної Ради України?

5. Як Ви оцінюєте актуальні результати реформи децентралізації в Україні? Чи посилила вона демократизм місцевих режимів, чи, навпаки – владу локальних еліт?

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко Т. В. Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування // Науковий журнал «Політикус». – 2019. – Вип. 4. – С. 93 – 97.
2. Асоціація міст України. Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.auc.org.ua/>
3. Бевз Т. Регіональні політичні режими Дніпропетровщини: етапи формування, специфіка функціонування та особливості трансформації // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса. – Вип. 2. – 2017. – С. 77 – 111.
4. Ворчакова І. (1). Регіональна політична еліта: принципи структуризації та можливості лобіювання інтересів // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології» Вип. 27. 2014. – С. 82 – 87.
5. Гнатюк В. Субнаціональні політичні режими в Україні на прикладі Закарпатської, Львівської та Чернівецької областей у період 2010 – 2015 рр.: інституційне вимірювання // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2019. Випуск 27. – С. 63 – 70.
6. Зоткин А. А. «Львы» и «лисы» украинской политики [Текст]: о властвующей элите / А. А. Зоткин ; Нац. акад. наук Украины, Ин-т социологии. – Киев: Наукова думка, 2010. – 340 с.
7. Кармазіна М., Бевз Т., Горбатюк М., Зарич О. Регіональні політичні еліти в Україні: особливості формування, цінності та ідентичності (кінець 1991 – 2019 рр.). – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. – 264 с.
8. Логунова М., Воронько Л. Політико-управлінська культура державних службовців як чинник оптимізації взаємодії влади та суспільства // Вісник НАДУ при Президентові України. – 2005. – № 2. – С. 290 – 298.
9. Остапець Ю. О., Лешанич М. І. Сучасний стан та регіональна конфігурація партійної системи України // Науковий журнал «Політикус». – 2019. – Вип. 2. – С. 39 – 45.

10. Радчук О. Занепад олігархії: як формуються нові політичні еліти в Україні // Аналітичний портал «Слово і Діло» – Режим доступу до ресурсу:

<https://www.slovoidilo.ua/2020/06/23/kolonka/aleksandr-radchuk/polityka/zanepad-oliharxiyi-yak-formuyutsya-novi-politychni-elity-ukrayini>

11. Токовенко В. Політичне керівництво і державне управління : проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 253 с.

12. Томенко М. В. Партийна еліта України. – К.: Логос, 2000. – 204 с.

13. Хто є хто в Україні. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.whoiswho.in.ua/showregions.php>

14. Яремчук В. Регіональна політична еліта: принципи та механізми формування (на прикладі Івано-Франківської області) // Політичні дослідження. – 2021. - № 1. – С. 70 – 89.

Форма самостійної роботи – написання рефератів на запропоновану тематику:

1. Реалії та суперечності регіонального партійного лідерства в українському суспільстві.

2. Регіональні клани української еліти в боротьбі за владу: тактики та стратегії.

3. Місцеві режими в Україні: демократія, авторитаризм, «дефектна демократія»?

4. Реформа децентралізації в Україні: між демократизацією та владою еліт.

Тема VIII. Механізми функціонування політичного лідерства. Лідер та команда

План

1. Механізми функціонування політичного лідерства: концептуальні підходи.
2. Діалектика взаємодії лідера та команди: основні принципи та наслідки.
3. Відносини «лідер – група» в політичному житті сучасної України.

Під час розгляду **першого питання** Ви повинні зосередити свою увагу на такому важливому, але складному для дослідження чиннику політичного життя, як сприйняття громадянами/підданими постатей окремих політичних лідерів та політичної еліти в цілому. Як констатує сучасна наука, такі сприйняття формуються:

- а) цілеспрямовано, як складова інформаційної політики політичних інститутів країни та мета процесу політичної соціалізації;
- б) внаслідок прояву у політичному процесі тих очікувань, запитів, уявлень про сутність політичного лідерства, що визначаються масовою свідомістю народних мас, особливостями політичної культури конкретного суспільства, фазою його цивілізаційного розвитку тощо. Важливо запам'ятати, що вміння оперувати комплексом народних уявлень про політичне лідерство та очікувань щодо бажаних зразків та результатів діяльності політиків, є важливою складовою інструментарію впливу владного суб'єкта на своїх послідовників.

Запам'ятайте, що важливу роль у процесах легітимації влади політичного лідера відіграють стереотипи політичної свідомості та поведінки громадян, колективні архетипи, вкорінені у політичній культурі суспільства тощо. Серед важливих для аналізу психологічних складових взаємовідносин лідера та мас виступають: «образ – значення» політика (відображає особисту і суспільну зацікавленість в існуванні певного типу влади, в діяльності

конкретного політика); «образ очікуваного майбутнього» (формує у людей систему вимог до лідерів і здійснює зворотний зв'язок останніх з масами); «образ інформації» (відображає наявні у населення знання (необов'язково справжні) про владу, про політичних лідерів. Чим нижче політична культура суспільства, тим більше стереотипів і забобонів містить такий образ.

Відповідно до теорії психолога К. Єгорової-Гантман, образ політичного лідера включає в себе три складових: *Персональні характеристики* (фізичні і психофізіологічні особливості, характер, тип особистості, індивідуальний стиль прийняття рішень); *Соціальні характеристики* (статус, який включає в себе не тільки займану соціальну позицію, але також і походження, багатство тощо); *Символічне навантаження* (знак певної ідеології, того чи іншого можливого майбутнього, певного курсу дій даного суб'єкта політики). Треба усвідомлювати той факт, що психологічні ознаки лідера, бажані з точки зору його підлеглих, диктуються згаданими вище особливостями національної культури: у деяких суспільствах перевагу матимуть неформальні організаторські навички, прямота суджень, уникнення бюрократичних процедур тощо. В інших – важливу роль відіграватимуть статусні характеристики особи, її соціальні зв'язки, етнічне походження, дотримання ритуалів тощо.

Доцільно запам'ятати, що у свідомості багатьох громадян розгортання політичних подій подається та пояснюється у вигляді певних (спрощених) сюжетів та сюжетних ліній. Найчастіше, такі сюжети передбачають протистояння «героя» та «антигероя», «жертви» та «ката», боротьбу «сил добра» та «зла». Відповідно, взаємодія цих суб'єктів може відбуватися за жанровими закономірностями драми, трагедії чи, навіть, комедії. Усвідомлення цієї специфіки інтерпретації політики пересічними громадянами стимулює політичних лідерів до використання певних жанрових ампула з метою підвищення «впізнаваності» з боку електорату, легітимації свого статусу, мобілізації прихильників до активності в сфері політики тощо. Радимо ознайомитися із концепцією «тисячолічного героя», що була запропонована Дж. Кемпбелом у

поясненні архетипів народної свідомості щодо функціонування лідерства.

Окрема увага з боку науковців прикута до проблеми механізмів лідерського управління таким масовидним соціальним утворенням, як натовп. Класики соціальної психології присвятили свої дослідження даній проблематиці. Зазвичай, атрибутами, через які здійснюється управлінський вплив лідерів на масу, є: її експресивність, ірраціональність, конформність поведінкових реакції, високий ступінь реактивності, деіндивідуалізація окремих учасників тощо. Знання цих механізмів набуває особливої практичної значущості в суспільствах політичного транзиту, для яких притаманні: слабкість політичних інститутів, високе значення особистісного чинника в суспільно-політичних відносинах, вкоріненість акцій вуличної політики в інструментарії політичної боротьби тощо.

Основна увага під час вивчення **другого питання** повинна бути приділена особливостям взаємодії лідера та групи його підтримки. Саме тандем «лідер – група» виступає як один із дієвих суб'єктів політичного життя сучасних суспільств з їхньою складною структурою, наявністю конфліктних інтересів, зростаючою кількістю та якістю внутрішніх та зовнішніх викликів. Саме група повинна забезпечувати інтелектуальний супровід діяльності лідера, пошук ресурсів для досягнення колективних цілей, сприяти психологічному розвантаженню особи лідера тощо. У свою чергу, лідер має виступати в ролі лобіста інтересів членів групи, відігравати роль медіатора у внутрішньо-груповій взаємодії, здійснювати акт остаточного прийняття політичних рішень тощо. Відповідно до цієї складної логіки функціонування тандему «лідер – група», згадана спільність виступає як актор політичної дії, а суб'єктивно існує як певна окрема від інших спільнот психологічна цілісність.

Важливими характеристиками діяльності конкретного тандему «лідер – група» як суб'єкта політичної взаємодії виступають наступні показники: ціннісний код лідера (переважання в ньому ретроспективних, проспективних чи перспективних цілей, модерних

чи традиційних цінностей), особливості «Я-концепції» лідера (складна, проста), вікові характеристики лідера та членів його групи тощо. Не менш важливим показником, який впливає на специфіку та результати діяльності тандему «лідер – група», є принципи, за якими він утворюється: єдності цінностей та переконань, особистісної відданості вождю, професіоналізму, родової спорідненості тощо.

Звертаючись до психологічних особливостей функціонування тандемів «лідер – група», Вам слід запам'ятати, що, як і будь-які інші малі соціальні групи, вони проходять у своєму розвитку ряд етапів визрівання спільнотної єдності: номінальної групи, асоціативної групи, кооперативної групи, корпоративної групи тощо. У своєму сталому, сформованому вигляді, тандем «лідер – група» характеризується наявністю чіткої системи розподілу формальних та неформальних ролей. Перша – суто функціональна, що визначається змістом та умовами групової діяльності. Друга – продиктована особистісними характеристиками лідера та його послідовників. Попри індивідуальність конкретних функціонерів, вся сукупність неформальних ролей у групі може бути зведена до наступних «амплуа»: «голова», «оформлювач рішень», «генератор ідей» (новачок зі свіжим поглядом), «радник», «практик – організатор», «розвідник ресурсів», «душа групи», «провідник». Реальним є такий стан речей, за яким члени групи суміщають у своїй діяльності декілька «амплуа». Спробуйте застосувати зазначену схему для характеристики команд українських лідерів, відомих Вам.

Окремо радимо Вам звернути увагу на певну парадоксальність, що існує у взаємовідносинах лідера та групи. З одного боку, для того, аби утриматися при владі, лідер повинен бути максимально впевненим в абсолютній лояльності та такій саме абсолютній підтримці з боку своєї команди. З іншого боку, утримання статусу загальнонаціонального лідера вимагає від політика вибудовувати систему «стримувань та противаг» у складному космосі інтересів інших груп, які виступають в ролі своєрідних «політичних акціонерів» країни. Досягнення компромісу з ними досить часто

змушує лідера обмежувати інтереси та запити «свої» групи та провокує конфлікт з нею.

Зміст **третього питання** полягає в аналізі специфіки функціонування тандемів «лідер – група» в умовах політичного життя сучасної України. Основними аспектами, на які слід звернути увагу, є: принципи утворення груп політиків в Україні, характер лобіювання цими групами своїх інтересів у владі, інструментарій боротьби за політичну владу тощо. З метою отримання необхідної інформації радимо використовувати базу даних досє представників вітчизняної політико-економічної еліти, що міститься наприкінці даного навчально-методичного посібника.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Наскільки, на Ваш погляд, зберігають свою актуальність основні тези класиків соціальної психології щодо взаємовідносин лідера та натовпу в політичних реаліях сьогоденної України?

2. Що таке «Я-концепція» політичного лідера? Як вона впливає на його професійну діяльність?

3. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що у масовій свідомості політичний процес інтерпретується за допомогою певних «сюжетних ліній» та «жанрових стереотипів». Наскільки ця наукова концепція має зв'язок із українськими реаліями?

4. Дайте визначення поняттю «харизматичне лідерство». Чи можете Ви навести приклади харизматичних лідерів у політичному процесі сучасної Європи та України?

5. На яких принципах будуються «команди» політичних лідерів в Україні? Обґрунтуйте свою точку зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зоткин А. А. «Львы» и «лисы» украинской политики. О властвующей элите. / Зоткин А. А. – К.: Наукова думка, 2010. – 341 с.

2. Кембел Дж. Тисячолікий герой. – Львів: Видавництво Terra Incognita, 2020. – 366 с.

3. Кордун О. О. Особливості виконавчої влади в пострадянській Україні / О. О. Кордун, К. О. Ващенко, Р. М. Павленко. – К. : МАУП, 2000. – 258 с.

4. Негулевський І. П. Трансформація політичного лідерства в сучасній Україні: соціокультурні чинники // Політикус. – 2021. – № 2. – С. 81 – 86.

5. Політологія посткомунізму: Політологічний аналіз посткомуністичних суспільств / В. Полохало (керівник авт. колективу); заг. ред.: Є. Бистрицький – К.: Політична думка, 1995. – 368 с.

6. Розумний М. Український персоналізм як фактор політичної культури // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 91 – 99.

7. Руденко С. Вся президентская рать. Окружение Виктора Ющенко: от А до Я. – К.: Саммит-Книга, 2007. – 222 с.

8. Руденко С. Вся премьерская рать. Окружение Виктора Януковича: от А до Я. – К.: Саммит-Книга, 2007. – 222 с.

9. Руденко С. Вся Юлина рать. Окружение Юлии Тимошенко: от А до Я. – К.: Саммит-Книга, 2007. – 222 с.

10. Табачник Д. В. «Утиный суп» по-українски: беседы с украинским политикумом: диалоги с глухими / Дмитрий Владимирович Табачник. – [4-е изд.]. – Х.: Фолио, 2009. – 544 с.

11. Шестопал Е. Б. Политическое лидерство в новых условиях: смена парадигмы восприятия // Политические исследования. – 2013. – № 3. – С. 47 – 57.

Форма самостійної роботи – написання рефератів на запропоновану тематику:

1. *Вплив команди на ефективність діяльності політичного лідера: «король-сонце» або «світа грає короля»?*

2. *Роль ЗМІ у формуванні та корекції іміджу політичного лідера.*

3. *Команди політичних лідерів в сучасній Україні: принципи побудови, результати діяльності.*

4. *Значення політичного лідерства в процесах суспільно-політичного транзиту: роль особи чи роль маси?*

Тема ІХ. Психологічні чинники політичного лідерства

План

1. *Класичні психологічні концепції політичного лідерства.*
2. *Потреби і мотиви політичних лідерів.*
3. *Психологічні ресурси лідерського впливу.*

Ваша підготовка до **першого питання** передбачає звернення до основних тез класичних психологічних теорій, автори яких інтерпретували природу політичного лідерства через особистісний чинник. Предметами Вашої уваги тут мають бути теорії представників франко-італійської школи соціальної психології (Г. Тарда, Г. Лебона С. Сігеле). Зокрема, зверніть увагу на інтерпретацію авторами наступних проблем: вольові характеристики лідера, його інтелектуальний та інноваційний потенціал, взаємозв'язок із масами, культурний контекст політичного лідерства тощо.

Важливою у розумінні психології лідерства та взаємозв'язку цього явища з психологією мас є концепція, запропонована З. Фрейдом. Запам'ятайте, що з точки зору З. Фрейда, політичне лідерство – сфера появу пригніченого лібідо і його сублимації. Окремої уваги потребують питання набуття особою параметрів власної ідентичності у логіці взаємовідносин: «лідер – послідовники».

Проаналізуйте основні тези «компенсаторної концепції» політичного лідерства, запропонованої А. Адлером. Чи можете Ви

навести прикладі політичних лідерів, чия діяльність може бути пояснена через тези цієї концепції?

На окрему увагу потребує інтерпретація політичного лідерства представниками *неофрейдизму* (Е. Фром та Т. Адорно). Проаналізуйте зміст таких концептів, як: «втеча від свободи» та «авторитарна особистість», запропонованих цими науковцями. На скільки ці теоретичні конструкти ефективні під час аналізу вітчизняних політичних реалій?

Запам'ятайте «психопатологічну» типологію політичного лідерства: *Параноїдальний тип; Демонстративний тип; Компульсивний тип; Депресивний тип; Шизоїдний тип*. Які політичні ампула найчастіше виконують лідери, що належать до згаданих типів?

Під час підготовки до **другого питання** зверніть увагу на доцільність використання під час вивчення природи політичного лідерства поняття «Я-концепції» (самооцінка, образ власного «Я», соціальна орієнтація особи тощо). Відповідно до цього, слід *розрізняти лідерів із високою складністю Я-концепції та лідерів із низькою складністю Я-концепції*. Кожен із згаданих типів відрізняється особливостями реактивності на зовнішні виклики, вибудовує свій власний стиль поведіння із близьким та більш широким соціальним оточенням, по-різному адаптує інформацію тощо. Спробуйте навести приклади відомих Вам політиків, які відповідають наведеним особливостям.

Варто окремо зазначити, що чим вищою є самооцінка політика, тим важче він реагує на ситуацію, тим нижчою (повільнішою) є його реактивність. У свою чергу, політики з низькою самооцінкою більш залежні від інших осіб і, таким чином, є більш реактивними.

Під час аналізу психології політичного лідерства слід запам'ятати та використовувати такі категорії, як *мотив влади та потреби особи*. Зверніть увагу на концепцію М. Херман, яка вважала, що різні комбінації потреб у владі та афіліації по-різному впливають на політичну поведінку лідера та формують наступні моделі його поведінки: *Модель мотивації створення власних анклавів; Модель*

імперської мотивації; Модель мотивації конкістадора. Спробуйте навести приклади таких моделей поведінки вітчизняних політичних лідерів.

Підготовка до **третього питання** передбачає розмежування таких явищ, як «лідер» та «вождь». Спробуйте з'ясувати, в яких із них більше переважають раціональні, а в яких ірраціональні імперативи поведінки голови групи та його послідовників. Окрему увагу зверніть та таке явище, як харизматизація вождя.

З огляду на основне завдання третього питання, варто звернутися до концепції «джерел влади», запропонованої психологами Д. Френчем, Б. Рейнвейном та Д. Картрайтом: *Влада винагороди; Влада примусу; Влада еталону; Влада знавця; Інформаційна влада; Нормативна влада*. Дайте відповідь на питання, які джерела влади експлуатують в основному лідери сучасної України?

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Якими психологічними рисами, з Вашої точки зору, повинна бути наділена особа для того, щоб стати політичним лідером?*

2. *Чому, з Вашої точки зору, досі відсутня єдина теорія щодо психології політичного лідерства?*

4. *Харизматичне політичне лідерство – реальний політико-психологічний феномен чи уявний конструкт послідовників? Обґрунтуйте своє бачення цієї проблеми.*

5. *Чи повинен політичний лідер розумітися на основних прийомах маніпуляції свідомістю послідовників? Чи відповідає це основним характеристикам демократичного політичного процесу?*

6. *Чи можете Ви навести приклади «компенсаторних особистостей» в політикумі сучасної України?*

7. *Чим, з Вашої точки зору, можна пояснити запити на авторитарного політичного лідера, які час-від-часу виникають у суспільній думці українців?*

8. *Яка з відомих Вам теорій щодо психології політичного лідерства є найбільш достеменною по відношенню до вітчизняних реалій. Обґрунтуйте свою точку зору.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади – К.: Інститут соціальної та політичної психології, 2005. – 492 с.
2. Головатий М. Ф. Політична психологія. – К.: МАУП, 2001. – 136 с.
3. Гаман-Голутвина О. В. Трансформації цінностей орієнтацій російських еліт в постсоветський період // Політична концептологія, 2012. – № 3. – С. 38 – 53.
4. Деркач А. А., Жуков В. И., Лаптев Л. Г. Політична психологія. М.: Академічний проєкт, Екатеринбург: Делова книга, 2003. – 858 с.
5. Ільїн В. А. Психологія лідерства, 2015 – Режим доступу до ресурсу: https://stud.com.ua/22506/psihologiya/psihologiya_liderstva
6. Егорова-Гантман Е., Минтусов И. Чем политические лидеры отличаются от других людей: структура личности – Режим доступа к ресурсу: <https://studfile.net/preview/2081782/page:34/>
7. Курилко М. Еліта і маса у системі суб'єкт – об'єктних політичних відносин: теоретико-методологічний підхід // Вісник Львівського університету. Серія: філос.-політолог. студії, 2014. – С. 230 – 239.
8. Лебон Г. Психология толпы // Психология толп. – М.: «КСП+», 1999. – 412 с.
9. Обличчя влади: російська політична еліта. 1998-2000 рр. / за редакцією О. Й. Гриневича і А. Ф. Гуцала. – К.: Наукова думка, 2002. – 384 с.
10. Одайник В. Психологія політики – К.: Основи, 1998 – 392 с.
11. Петлюченко Н. В. Харизматика: языковые особенности и дискурс. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс. – Одеса: Астропринт, 2009. – 458 с.

12. Психологія управлінської діяльності лідера: навчальний посібник / Романовський О. Г., Пономарьов О. С., Гура Т. В., Книш А. Є., Бондаренко В. В. – Харків, 2017 р. – 100 с.

13. Тард Г. Мнение и толпа // Психология толп. – М.: «КСП+», 1999. – 412 с.

14. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого Я – К.: Азбука. 2016 – 192 с.

15. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности – Мн.: Харвест, 1999. – 344 с.

16. Фром Е. Втеча від свободи. – К.: Клуб сімейного дозвілля, 2019. – 288 с.

Форма самостійної роботи – написання рефератів на запропоновану тематику:

1. Проблема співвідношення лідера та маси в теоріях Г. Лебона та Г. Тарда.

2. Визначення механізмів політичного лідерства в концепції З. Фрейда.

3. Концепція «реального гуманізму» Е. Фрома та проблеми лідерства.

4. Харизма як складова феномену політичного лідерства.

Тема X. Імідж політичного лідера: конструювання, корекція, соціальний ефект

План

1. *Сутність і структура іміджу політичного лідера. Корекція іміджу політичного лідера.*
2. *Актуалізація іміджу політичного лідера.*
3. *Іміджеві ампула українських політичних лідерів.*

Розпочинаючи вивчення **першого** питання, запам'ятайте, що імідж політичного лідера є важливою складовою процесу позиціонування особи в сфері політичного ринку, засобом невербальної комунікації з електоратом, ресурсом легітимації влади конкретного суб'єкта політико-владних відносин тощо. Імідж політика слід розглядати як подвійне за своєю природою явище: як породження психології конкретного лідера та, одночасно – як продукт діяльності політичних технологів, спічрайтерів, фахівців по зв'язкам із громадськістю та ін. Комплексність явища іміджу політика (а також політичних організацій, інститутів, країн тощо) породила до життя таку дисципліну, як іміджелогія.

Як Ви вже знаєте із попередньої теми, людині властиво інтерпретувати нову суспільну реальність з використанням вже готових сюжетних схем, через «ампула» гравців сфери політичних відносин, які сформувалися в культурній традиції конкретного суспільства, представлені в колективному досвіді його членів. З урахуванням даної обставини, сутність процесу створення іміджу політичного лідера можна звести до побудови ідеальних образів політиків на основі вже існуючих культурних стереотипів та впровадження їх в масову свідомість.

Процес творення та впровадження іміджу політика за своїми етапами відповідає основним стратегемам політичного маркетингу: *Сегментація* електорального ринку; *Брендування* – маніфестація «товару»; *Закріплення* в своєму «сегменті»; *Актуалізація*, що

відбувається під час безпосередніх зустрічей з виборцями; *Експансія* в інші сегменти електорального ринку.

За даними сучасних іміджмейкерів, незалежно від національного контексту, структура іміджу політика представлена наступними елементами: *Прототип* – видатний політичний діяч минулого, чії заслуги однозначно позитивно оцінені громадянами. Як прототип може виступати і якийсь архетипічний персонаж, що втілює в собі колективні уявлення про «ідеального» політичного лідера, бажані практики його поведінки тощо. Такі персонажі представлені в народних казках, міфах, легендах.

Портрет – особистісні характеристики лідера. В даному випадку надзвичайно важливими є елементи конструктивізму та «Я-концепції» лідера: з одного і того ж списку реальних характеристик індивіда фахівці можуть створити різні іміджі. У свою чергу, лідер повинен не просто вірити в «доленосність» тієї чи іншої своєї риси, але і розуміти, чому він це робить, чому надає даній характеристиці особливого характеру. Важлива умова того, щоб «портрет» мав реальний соціальний вплив – наявність передумов для такого атрибута іміджу політика в його біографії та психології.

Соціальний статус – спільні з конкретною електоральною групою характеристики (походження, рід занять, моменти біографії). В ролі вагомого елемента соціального статусу може виступати і професія (навички, здобутки) діяча, які мають високий попит серед громадян.

Достатньо розповсюдженою в сфері реальної політики є ситуація, коли імідж лідера погано інтерпретується масовою свідомістю, не дає можливості політику закріпити за собою базовий електорат. У таких випадках необхідною процедурою є корекція іміджу політика. Початком цього, досить ризикованого і витратного процесу, є з'ясування причини краху попередньої іміджевої стратегії. До причин цього явища, можна віднести: невідповідність образу реальним психофізичними показниками клієнта; відсутність у лідера внутрішніх психологічних установок на експлуатацію базових рис

іміджу; зміна політичної кон'юнктури; програш конкуренту в боротьбі за базовий електорат тощо.

Корекція іміджу передбачає ті ж етапи створення образу політика, але з префіксом «ре —»: ре-сегментування, ре-брендінгу, ре-позиціонування тощо.

У **другому** питанні, Вам слід звернутися до такої важливої складової реалізації іміджу політика, як його актуалізація. Цей процес передбачає, перш за все, встановлення і підтримку сталої та надійної комунікації з базовими групами електорату, встановлення між ними і лідером загальної політичної ідентичності. На думку Г. Почепцова, чи не провідну роль в цьому процесі займає візуальний канал комунікації. Перевагами даного каналу є наступні: візуальні повідомлення не вимагають перекладу; вони краще запам'ятовуються глядачем; передається значний обсяг інформації без посередників і сторонніх інтерпретаторів; повідомлення легше проходять фільтр недовіри.

Процес актуалізації іміджу політика є багатоскладовим та передбачає декілька складових: стилістичну, технологічну, інформаційну, психологічну тощо. Так, *стилістична* складова передбачає скрупульозний підхід до опрацювання основних атрибутів зовнішнього вигляду політика (одяг, зачіска, аксесуари, кольорова гама тощо). *Технологічна* – коректне використання каналів та засобів донесення потрібної інформації до цільових та «непрофільних» груп електорату. Важливими тут є: змістовність, компактність, вчасність іміджевих меседжів політика. *Інформаційна* складова передбачає реальне вміння кандидата розмовляти з базовими групами електорату спільними мовами (знання професійних, регіональних, мовних сленгів, тотожність ціннісних настанов, своєчасність та актуальність проблематиці тощо). *Психологічна* складова – контроль над «мовою тіла», стійкість по відношенню до зовнішніх та внутрішніх фрустрацій, адекватна реактивність політика тощо.

В умовах медіатизації політики важливими умовами актуалізації іміджу політика є його публічність, фотогенічність, вміння

працювати на камеру. Актуалізація іміджу політика (так само, як і всі інші етапи творення іміджу) потребує в реальній участі професіоналів.

Під час вивчення **третього питання** радимо Вам розглянути еволюцію, через яку пройшов процес творення, актуалізації та корегування іміджевих амплуа політичних лідерів України. Корисними в цьому відношенні будуть як фото – та відеоматеріали, що є у вільному доступі у мережі Інтернет, так і аналітика вітчизняних політологів, соціологів, психологів, спеціалістів в сфері політичної комунікативістики тощо.

Зверніть увагу на те, як впливали на іміджеві амплуа вітчизняних політиків такі чинники як регіональна специфіка, економічні, ідеологічні та геополітичні чинники. Особливої уваги для аналізу потребує гендерний чинник творення та актуалізації іміджу українських політиків. Спробуйте визначити, які іміджеві амплуа експлуатують сучасні політичні лідери України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Чи може бути успішним, на Ваш погляд, імпорту іноземних технологій творення іміджу політиків в інших культурних умовах? Обґрунтуйте свою думку.

2. Чи потрібен в сучасних умовах інформаційного суспільства такий елемент актуалізації іміджу політика, як безпосереднє спілкування з електоратом? Чи не варто обмежитися лише віртуальним простором?

3. Наскільки перспективним, з огляду на вітчизняні соціокультурні реалії, є творення іміджу політика за гендерною ознакою?

4. Чи можете Ви навести приклади політиків, які успішно пройшли етап корекції свого іміджу? В чому, на Ваш погляд, була запорука цього успіху?

5. В класичній елітології є розподіл політиків на «левів» та «лисиць». Хто, на Ваш погляд, в сучасному українському політикумі експлуатує зазначені ампула?

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгерська В. О. Іміджи влади та передвиборні технології // Вісн. Житомир. інж.-технол. ін-ту. Фундамент. та гуманіт. науки, пробл. освіти. – 1999. – № 9. – С. 86 – 89.

2. Корнієнко В. О. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації : монографія / В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк; Вінниц. нац. техн. ун-т. – Вінниця: Універсум-Вінниця, 2009. – 144 с.

3. Лагода О. М. Імідж як стилістична характеристика особистості [Електронний ресурс] / О. М. Лагода, К. М. Стеценко // Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистец. – 2007. – № 2. – С. 82 – 89.

4. Палеха Ю. І. Іміджологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. І. Палеха; Європ. ун-т. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 323 с.

5. Порфімович О. Л. Імідж і влада: Навч. посіб. / О. Л. Порфімович. – К., 2007. – 80 с.

6. Почепцов Г. Имиджелогия К.: Имиджелогия: теория и практика / Г. Г. Почепцов. – К.: АДЕФ-Украина, 1998. – 392 с.

7. Прокопович Л. В. Імідж політиків у фото жабах: візуально-комунікативні прояви політичного «театру» // Політикус. – 2021. – № 3. – С. 116 – 121.

8. Холод О. М. Імідж: мовлення політиків: монографія: у 2 ч. Ч. 1 / О. М. Холод; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2008. – 141 с.

Форма самостійної роботи – написання рефератів на запропоновану тематику:

1. *Імідж політика – породження індивідуальності чи результат діяльності технологів?*
2. *Президенти України: іміджеві ампула.*
3. *Мода і стиль як складові іміджу політика: теорія та українські реалії.*
4. *Роль ЗМІ в процесі формування іміджу політика: світові реалії, українська практика.*

Тема XI. Феномен еліти та політичного лідерства в світовій художній літературі та мистецтві (колоквіум)

Питання для обговорення

1. *Образ лідера як елемент невербальної політичної комунікації Стародавнього Світу.*
2. *Мистецтво Нового Часу в системі ресурсів утвердження лідерського статусу.*
3. *Мистецтво та політичне лідерство: сучасні аспекти співвідношення.*

Під час підготовки до **першого питання** колоквіуму, зверніть увагу на особливість політичної комунікації за допомогою витворів мистецтва (архітектури, живопису, скульптури) періоду Стародавнього Світу: активне використання монументальних образів влади та політиків в передачі інформації зверху – вниз. Суб'єкти влади активно експлуатують специфіку свідомості стародавньої людини: перевага емоційно-образного сприйняття світу. Афективний і ціннісно-раціональний тип політичної поведінки. Монументалізм мистецтва і перші спроби пропаганди.

Серед прикладів, які живописують особливості використання мистецтва політичними елітами доіндустріального світу, до Вашої уваги пропонуються: ініціатор будівництва меморіального комплексу в Гізі фараон *Хеопс* (політико-ідеологічне значення пірамід); автор фундаментального культурного повороту до реалізму в зображенні

носіїв влади фараон *Ехнатон* (Тель Амарнське мистецтво); один із фундаторів використання мистецтва з метою політичної маніпуляції фараон *Рамзес II* (фрески в храмах в Абідосі, Карнаці, Луксорі, Рамессеуме і Абу-Сімбелі).

Яскравим прикладом використання мистецтва (скульптури) з метою легітимації влади, ствердження панівного статусу нової династії вважається «теракотова армія» імператора Китаю *Цин Шихуанді*.

Зразком використання скульптури в якості невербального засобу (каналу) політичної інформації можна вважати статую *Октавіана Августа*.

Традицію використання архітектурних споруд з політичною метою пропонується розглянути на прикладі досвіду імператора Риму *Веспасіана Флавія*.

Готуючись до **другого питання**, зверніть увагу на те, що раціоналізація всіх сфер життя новочасних суспільств сприяла пошуку суб'єктами політики нових джерел легітимації свого статусу. Своєрідною відповіддю на це стала інтенсифікація використання мистецтва з метою впливу на свідомість підвладних. Успадкованим від досвіду Стародавнього Світу засобом політичної індоктринації (зокрема – поширення серед громадян ідеї величі правлячого режиму) стало використання архітектури. Зразками цього можна вважати архітектурний комплекс Тадж Махал в Акрі (Індія), палацові комплекси Лувр та Версаль (Франція), архітектурний стиль ампір, взятий на озброєння різними політичними режимами (авторитарний, тоталітарний) Європи зазначеного періоду тощо.

Варто звернути увагу на політичний символізм скульптури Нового Часу: кінні статуї Людовика XIV, Петра I Романова, Богдана Хмельницького тощо. Окремої уваги заслуговує американська практика експлуатації політичного символізму архітектури (Меморіал Лінкольна, зображення Президентів на горі Рашмор тощо).

Знайомство з досвідом використання мистецтва політичними елітами та лідерами Новітнього Часу в межах **третього питання рекомендуємо** розпочати зі знайомства з культурними практиками

тоталітарних режимів (використання кіно, живопису, архітектури, музики з метою ідеологічної індоктринації населення). В цих випадках саме політичні лідери стали і законодавцями модних стилів, і частиною масової культури. Для візуалізації прикладів використання образотворчого мистецтва з метою легітимації правлячого режиму, радимо ознайомитися із пам'ятками стилю «соціалістичного реалізму» в живописі СРСР.

Одночасно звертаємо Вашу увагу на досвід використання мистецтва з метою спротиву авторитарним та тоталітарним інтенціям влади. Радимо звернути увагу на такий напрям художньої літератури Новітнього Часу, як «антиутопія» (Є. Замятнін, Дж. Орвелл, О. Хакслі). Прикладом естетичного спротиву авторитаризму в СРСР виступав такий напрям у живопису, як «соц. – арт» (Д. Врубель, Е. Булатов, О. Меламід).

В якості проявів естетичного спротиву суспільства авторитаризму політиків пропонуємо Вам розглянути також діяльність таких митців постмодерну, як: Дж. Леннон (музика), П. Пікассо (живопис), Р. Ерскін (архітектура) тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брунов Н. И. Очерки по истории архитектуры. В 2 томах /Брунов Н. И. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2003. – Т. 1. – 400 с.
2. Брунов Н. И. Очерки по истории архитектуры. В 2 томах /Брунов Н. И. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2003. – Т. 2. – 540 с.
3. Дрюон М. «Проклятые короли» (http://modernlib.ru/books/dryuon_moris/zhelezniy_korol/)/ **(Художнє сприйняття сутності авторитарного політичного лідерства)**
4. Замятин Е. И. «Мы» – Режим доступу до ресурсу: <http://briefly.ru/zamyatin/my/>
5. Кияненко К. В. Парадигмы социального знания и обоснования в архитектуре // Социологические исследования. – 2018. – №9. – С. 30 – 39.
6. Орвелл Дж. 1984 . – К.: Видавництво Жупанського, 2015 . – 315 с.

7. Орвелл Дж. Колгосп тварин. – К.: Видавництво Жупанського, 2015. – 120 с.
8. Радзинский Э. Сталин – М.: Вагриус, 1999. – 237 с.
9. Сталинский ампи́р // Архитектура [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн.: // <http://www.architecting.ru/classic-retro/stalinkij-ampir/>
10. Транквилл Г. С. Жизнь двенадцати цезарей (<http://www.psylib.org.ua/books/svetoni/index.htm>). Разделы: «Божественный Юлий», «Калигула», «Нерон». **(Художнє сприйняття сутності авторитарного політичного лідерства).**
11. Хаксли О. О дивный новый мир – Режим доступа до ресурсу: http://royallib.com/book/haksli_olds/o_divniy_noviy_mir.html
12. Хорошилов О. Ю. Эстетика архітектури в творенні політичних спільнот: емоції, стиль, інтеграція // Політикус. – 2020. - № 2. – С. 101 – 108.
13. Хорошилов О. Ю. Эстетичні засоби конструювання простору політики: світовий досвід, українські реалії // Соціокультурні чинники трансформації політичної реальності у ХХІ столітті – Одеса. Видавництво Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 2020. – С. 185 – 208.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Елітарні концепції раннього періоду (Стародавня Греція, Рим, Середньовіччя, Новий час) про характеристики політичного лідера.
2. Класичні теорії еліти Г. Москі та В. Парето: спільне та відмінне.
3. «Залізний закон олігархізації» та концепція переродження демократії Р. Міхельса.
4. Специфіка функціонування політичних еліт в добу глобалізації.
5. Політична еліта як суб'єкт процесу демократизації: теорія та європейська практика.
6. Пострадянська політична еліта: колективний портрет.
7. Політична еліта сучасної України: шляхи формування, оцінка ефективності.
8. Концепція бюрократії в доповіді М. Вебера «Політика як покликання та професія».
9. Феномен бюрократії в сучасних концепціях зарубіжної політології.
10. Проблема вдосконалення управлінського апарату української держави.
11. Стан розробки теорії лідерства у вітчизняній та зарубіжній політології.
12. Визначення природи політичного лідерства: концептуальні підходи.
13. Функції лідера в контексті сучасних суспільно-політичних процесів в Україні.
14. Типологія політичного лідерства сучасної України.
15. Проблема співвідношення лідера та маси в теоріях Г. Лебона та Г. Тарда.
16. Визначення механізмів політичного лідерства в концепції З. Фрейда.
17. Концепція «реального гуманізму» Е. Фрома та проблеми лідерства.
18. Харизма як складова феномену політичного лідерства.

19. Політична відповідальність як основа діяльності лідера.
20. Традиції та інновації в структурі діяльності політичного лідера.
21. Популізм як складова функціонування сучасного лідера.
22. Політичне лідерство та вождизм: критерії розмежування.
23. Вплив команди на ефективність діяльності політичного лідера.
24. Роль ЗМІ у формуванні та корекції іміджу політичного лідера.
25. Команди політичних лідерів сучасної України.
26. Значення політичного лідерства в процесах суспільно-політичного транзиту.
27. Методи, методики та процедури дослідження політичного лідерства.
28. Національне, регіональне та локальне політичне лідерство: порівняльний аналіз.
29. Місцеві політичні режими та лідери: українські реалії.
30. Транснаціональні еліти сучасності: характеристика впливу на політичні процеси.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

1. Політична еліта України: специфіка функціонування та перспективи розвитку.
2. Політичні еліти і маси як суб'єкти демократичного транзиту: теорія та політичний досвід.
3. Бюрократія в системі сучасного політичного менеджменту: теоретичні засади та практичний вимір.
4. Співвідношення понять «політична еліта» та «правляча група»: світовий досвід та українські реалії.
5. Ціннісний код сучасної політичної еліти України: особливості дослідження та практичні результати.
6. Кризові прояви політичної діяльності в глобалізованому світі («повстання мас», «повстання еліт», «повстання середнього класу»).
7. Концептуальні погляди на авторитарну особистість, практики та режим у поглядах представників Франкфуртської школи.
8. Професійна етика суб'єктів політики: правові засади, інфраструктурне забезпечення.
9. Об'єктивні та суб'єктивні передумови різноманіття тактик та стратегій політичної поведінки лідерів в умовах інформаційної цивілізації.
10. Класичні теорії елітології у визначенні атрибутів політичного класу сучасної України: оцінка ефективності застосування.
11. Харизматичне лідерство як політичний феномен: теоретичні підвалини, практичний прояв.
12. Політична наука про сутність, структуру та функціональне призначення еліти.
13. Гендерні аспекти політичного лідерства в сучасному світі.
14. Елітарна концепція демократії: еволюція ідей, практичний прояв.
15. Теорія «раціональної бюрократії» М. Вебера: сучасний міжнародний та український контекст.
16. Сучасна зарубіжна наука про особливості функціонування еліт в добу глобалізації.

17. «Пакти еліт» як складова процесу демократизації: міжнародний досвід, вітчизняні реалії.
18. Політичні лідери України у лобіюванні інтересів регіональних спільнот: основні моделі та засоби.
19. Ідеї елітизму в історії української політичної думки (порівняльний аналіз концепцій Д. Донцова та В. Липинського).
20. Іміджеві амплуа українських політиків: технології творення, засоби корекції.

ЗРАЗОК ПІДСУМКОВОЇ МОДУЛЬНОЇ РОБОТИ

РІВЕНЬ 1

1. Циркуляцію еліт як універсальний закон історії визначав у своїй концепції:

- А) Г. Моска,
- Б) Р. Міхельс
- В) В. Парето
- Г) Х. Ортега – і – Гассет.

2. Фундаторами ціннісної концепції еліти слід вважати наступних авторів:

- А) Х. Ортегу – і – Гассета
- Б) В. Липинського
- В) Н. Макіавеллі
- Г) Р. Даррендорфа.

3. Ліволіберальну критику елітизму започаткував:

- А) Ч. Р. Міллс
- Б) Й. Шумпетер
- В) Г. Ласуел
- Г) Р. Даль

4. «Залізний закон олігархізації» обґрунтував у своєму дослідженні:

- А) Г. Спенсер
- Б) Р. Міхельс
- В) В. Парето
- Г) Г. Моска.

5. Концепцію «плюралізму еліт» у своїх працях обстоював:

- А) Р. Даль
- Б) З. Фрейд
- В) Г. Тард
- Г) Т. Парсонс.

6. Концепцію «раціональної бюрократії» вперше запропонував:

- А) Й. Шумпетер
- Б) М. Вебер
- В) В. Вільсон
- Г) Л. фон Мізес.

7. Теза про відсутність безпосереднього зв'язку між діяльністю бюрократії та ринковою прибутковістю належить:

- А) С. Паркінсону
- Б) М. Веберу
- В) Л. фон Мізесу
- Г) Й. Шумпетеру.

8. Концепт «авторитарної особистості» до наукового обігу ввів:

- А) З. Фрейд
- Б) Т. Адорно
- В) З. Бауман
- Г) Ф. Фукуяма.

9. Теза про «особистісну природу» політичного лідерства належить до:

- А) Теорії послідовників
- Б) Теорії рис
- В) Теорії очікування – взаємодії
- Г) Ситуативній теорії.

10. Монументалізм архітектури, спроби активного впливу на художній стиль, цілеспрямоване формування «політичної моди» є характерними засобами ствердження лідерського статусу:

- А) Суспільств Стародавнього Світу
- Б) Демократичних суспільств Сучасності
- В) Тоталітарних соціумів ранньої Новітньої історії
- Г) Авторитарних соціумів раннього Модерну.

РІВЕНЬ 2

Варіант 1

- 1. Дайте характеристику бюрократії, як професійній групі доби Глобалізації.*
- 2. Розкрийте зміст поняття «пакт еліт». Наведіть приклади «пактів еліт» з політичної історії країн Європи.*
- 3. Дайте характеристику «макрорівню» політичного лідерства.*

Варіант 2

- 1. Які засоби боротьби з бюрократизмом ви можете назвати?*
- 2. Яку роль відіграє еліта під час реалізації «структурного» та «процедурного» сценаріїв демократизації? Наведіть приклади з політичної історії країн Європи.*
- 3. Дайте характеристику «мікрорівню» політичного лідерства.*

РІВЕНЬ 3

Варіант 1

- 1. За допомогою організаційної схеми покажіть особливості структури та логіку взаємозв'язків в груповій парадигмі політичного лідерства за умов демократичного режиму.*
- 2. Дайте визначення поняттю «повстання еліт».*

Варіант 2

- 1. За допомогою організаційної схеми покажіть особливості структури та логіку взаємозв'язків в груповій парадигмі політичного лідерства за умов тоталітарного режиму.*
- 2. Назвіть та охарактеризуйте алгоритми, використані групами регіональної еліти України у взаємовідносинах з Центром.*

РІВЕНЬ 4

Спільні питання

- 1. Які іміджеві ампула використовують українські політики? На які групи електорату вони орієнтуються?*
- 2. Назвіть та охарактеризуйте основні етапи становлення української політичної еліти.*
- 3. В чому полягають відмінності між загальнонаціональним та регіональним вимірами політичного лідерства?*

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ (ДОДАТКОВОЇ) ЛІТЕРАТУРИ

1. George W. Bush Decision Points. New York: Crown Publishers. 2010. – 497 p.
2. Obama B. The Audacity of Hope: Thoughts on Reclaiming the American Dream. New York: Crown Publishers. 2006. – 375 p.
3. Аденауэр К. Воспоминания. - Воспоминания [Текст] : пер. с нем. / Конрад Аденауэр. – Москва : Прогресс, 1968. – 293 с.
4. Амброз С. Эйзенхауэр. Солдат и Президент. / Пер. с англ. Ю. А. Здоровова (1 - 10-я гл.) и А. А. Миронова (11 - 23-я гл.); М.: Книга, лтд., 1993. – 560 с.
5. Гавел В. Прошу коротко. Розмова з карелом Гвіждялою, примітки, документи. – Львів. Паіс, 2016. – 288 с.
6. Ганди М. Моя жизнь. – Л.: Лениздат, 2012. – 528 с.
7. Голль Ш. де. На острие шпаги. – М.: Европа, 2006. – 240 с.
8. Госпожа госсекретарь. Мемуары Мадлен Олбрайт. М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 687 с.
9. Кастро Ф. Фидель Кастро. Моя жизнь. Биография на два голоса / Ф. Кастро, И. Рамоне ; [пер. с исп. Т. В. Родименко, И. П. Луна Артеага]. – М.: РИПОЛ классик, 2009. – 784 с.
10. Кемаль Ататюрк / Александр Жевахов; науч. ред. и авт. предисл. Д. Д. Васильев; пер. с фр. Л. Ф. Матяш. – М.: Молодая гвардия, 2008. – 344 с.
11. Клинтон Б. Моя жизнь. пер. с англ. М. Никольский [и др.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 1087 с.
12. Лі Кван Ю. Сингапурська історія: із третього світу в перший – К.: Наш формат, 2011. – 550 с.
13. Мандела Н. Довгий шлях до свободи: автобіографія /Нельсон Мандела; пер. з англ. Василя Старка. – 2-ге вид. – К.: Наш формат, 2017. – 528 с.
14. Радзинский Э. Сталин. – М.: Вагриус, 1997. – 638 с.
15. Рейган Рональд. Жизнь по-американски М.: Новости, 1992. – 740 с.

16. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира /Пер. с англ. – М.: Альпина Паблицер, 2003. – 504 с.

17. Франклін Рузвельт: життя політика / Роберт Даллек ; Пер. з англ. Ярослав Войтко. – К. : Видавнича група КМ-БУКС, 2019. – 550 с.

18. Черчилль. Біографія / М. Гілберт ; [пер. з англ. Я. Войтко, Р. Ладохіна]. – Київ : КМ-БУКС, 2019. – 888 с.

19. Шрёдер Г. Решения. Моя жизнь в политике – М.: Европа, 2007. – 547 с.

20. Ющенко В. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті – Харків: Фоліо, 2014. – 511 с.

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА УКРАЇНИ: ДОСЬЄ

1. Абдулін Олександр Рафкатович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/703-aleksandr-abdyllin.html>
2. Аваков Арсен Борисович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <https://file.liga.net/persons/arsen-avakov>
3. Ахметов Рінат Леонідович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/343-rinat-ahmetov.html>
4. Баграєв Микола Георгійович //Политрада – Режим доступу до ресурсу:<http://politrada.com/dossier/Nikolaj-Georgievich-Bagraev/>
5. Балоба Віктор Іванович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/827-viktor-baloga.html>
6. Бойко Юрій Анатольєвич //Политрада – Режим доступу до ресурсу:<http://politrada.com/dossier/yurij-anatolevich-bojko/>
7. Буряк Олександр Васильович // Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/125-sergei-byryak.html>
8. Буряк Сергей Васильєвич //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/125-sergei-byryak.html>
9. Васадзе Тарієл Шакрович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/96-tariel-vasadze.html>
10. Вілкул Олександр Юрійович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/922-aleksandr-vilky1.html>
11. Герега Галина Федорівна //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/187-galina-gerega.html>
12. Гриценко Анатолій Степанович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/330-anatolii-gricenکو.html>
13. Гройсман Володимир Борисович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <https://file.liga.net/persons/groysman-vladimir>
14. Губський Богдан Володимирович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/209-bogdan-gybskii.htm>
15. Єфремов Олександр Сергійович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/365-aleksandr-efremov.htm>
16. Жеваго Костянтин Валентинович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/387-konstantin-jevago.html>

17. Зеленський Володимир Олександрович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <https://file.liga.net/persons/vladimir-zelenskii>
18. Іванющенко Юрій Володимирович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/106-urii-ivanushenko.html>
19. Ківалов С.В. //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: http://file.liga.net/person/226-sergei-kivalov.html?sphrase_id=116851
20. Клічко Володимир Володимирович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/505-vladimir-klichko.html>
21. Клічко Віталій Володимирович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/229-vitalii-klichko.html>
22. Ключев Андрій Петрович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/536-andrei-kluev.html>
23. Ключев Сергій Петрович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/579-sergei-kluev.htm>
24. Кожемякин Андрій Анатольович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/552-andrei-kojemyakin.htm>
25. Колесников Борис Вікторович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/232-boris-kolesnikov.html>
26. Коломойський Ігор Валерійович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/589-igor-kolomoiskii.htm>
27. Косяк Юрій Анатолійович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/199-urii-kosuk.html>
28. Кравчук Леонід Макарович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <https://www.liga.net/politics/articles/v-kravchuke-volynyakapobedil-kommunyaku-pyat-perelomnyh-etapov-dlya-pervogo-prezidenta>
29. Кучма Леонід Данилович Досьє //Who is Who – Режим доступу до ресурсу: <http://whoswhos.org/113869-kuchma-leonid-danilovich-dosye-44-309/>
30. Луценко Юрій Віталійович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/557-urii-lycenko.htm>
31. Ляшко Олег Валерійович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/244-oleg-lyashko.html>

32. Львовчкін Сергій Володимирович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/626-sergei-levochkin.htm>
33. Мартиненко Микола Володимирович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <http://file.liga.net/person/547-nikolai-martinenko.html>
34. Медведчук Віктор Володимирович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/249-viktor-medvedchuk.html>
35. Мороз Олександр Олександрович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/514-aleksandr-moroz.htm>
36. Новинський Вадим Владиславович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/739-vadim-novinskii.html>
37. Пінчук Віктор Михайлович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/425-viktor-pinchyk.html>
38. Пинзеник Віктор Михайлович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/264-viktor-pinzenik.html>
39. Порошенко Петро Олексійович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/404-petr-poroshenko.htm>
40. Садовий Андрій Іванович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/759-andrei-sadovii.htm>
41. Симоненко Петро Миколайович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/377-petr-simonenko.html>
42. Тарута Сергій Олексійович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/289-sergei-taryta.html>
43. Тигипко Сергій Леонідович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/292-sergei-tigipko.html>
44. Тимошенко Юлія Володимирівна //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/320-uliya-timoshenko.html>
45. Труханов Геннадій Леонідович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу: <https://file.liga.net/persons/trukhanov-gennadiy>
46. Турчинов Олександр Валентинович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/357-aleksandr-tyrchinov.html>
47. Тягнибок Олег Ярославович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/397-oleg-tyagnibok.html>

- 48.Филатов Борис // Ліга. Досьє - Режим доступу до ресурсу:
<https://file.liga.net/persons/filatov-boris>
- 49.Фірташ Дмитро Васильович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/287-dmitrii-firtash.htm>
- 50.Хорошковський Валерій Іванович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/277-valerii-horoshkovskii.htm>
- 51.Ющенко Віктор Андрійович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/1-viktor-ushenko.html>
- 52.Янукович Віктор Федорович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/271-viktor-yanykovich.html>
- 53.Ярославський Олександр Владиленович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/310-aleksandr-yaroslavskii.html>
- 54.Яценюк Арсеній Петрович //Ліга. Досьє – Режим доступу до ресурсу:<http://file.liga.net/person/728-arsenii-yacenuk.html>

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Адлер Альфред (1870 – 1937 рр.) – австрійський психолог, психіатр, фундатор індивідуальної психології. На відміну від Фрейда, впроваджує до психологічного аналізу соціальний чинник, стверджуючи, що поведінка людини визначається впливом «життєвого стиля» – сформованої в дитинстві системи цілеспрямованих намагань, в якій реалізується потреба в досягненні панування, самоствердженні як компенсації комплексу неповноцінності. Автор компенсаторної теорії влади (*Джерело: Психологос // <https://www.psychologos.ru/articles/view/alfred-adler>*).

Адорно Теодор Людвіг Визенгрунд (1903 – 1969) – німецький соціальний філософ, соціолог, один із провідних представників Франкфуртської школи, впливового напрямку неомарксизму в німецькій соціальній філософії 1930–1960-х рр. В колективному дослідженні «Авторитарна особистість» (1950), на основі широкого емпіричного матеріалу були виявлені авторитарно-фашистські ціннісні настанови особистості (некритичність і шаблонність мислення, зневага до знедолених, ксенофобія, антисемітизм). Було запропоновано соціально-психологічну інтерпретацію авторитарної особистості на підставі поєднання її типових рис: ототожнення лідера з державою, вождизм (фюрерство), культ влади та підкорення, страх перед свободою та відповідальністю, догматизм тощо (*Джерела: Електронна бібліотека Інституту філософії РАН <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH754eb45c45942961080a75#:~:text=%D0>*)

Бауман Зігмунд (1925 – 2017 рр.) – англійський соціолог та філософ польського походження, професор Варшавського університету та університету м. Лідс (Великобританія). Автор понад 20 різноманітних досліджень з проблематики глобалізації та

соціальних процесів. Найбільш відомою є його концепція «liquid modernity»: вона характеризується фрагментарністю, невпевненістю індивідууму та епізодичністю в глобалізованому капіталістичному суспільстві, яка змінюється під впливом технології. В останні роки життя вивчав кризу демократії, боротьбу з тероризмом, проблему біженців (Джерело: *Culture.PL* <https://culture.pl/ru/artist/zigmund-bauman>)

Блер Ерік Артур /псевдонім Оруел Джордж/ (1903 – 1950 рр.) – британський письменник, один із представників жанру антиутопії (романи «Хутір тварин», «1984»). Із творчістю письменника пов'язують виникнення такого наукового терміну, як «оруеллізм», яким позначають пропагандистське маніпулювання фактами, цілеспрямоване спотворення правди, здійснюване владними структурами з метою цілковитого контролю над суспільством (Джерело: *Горбатенко В. П. // Політологічний енциклопедичний словник. К.: Генеза. 2004. – с.446*).

Блондель Жан (1929 р.) – французький політолог, професор Європейського інституту в м. Флоренція, представник компаративістики. Блондель зробив значний внесок у дослідження феномену політичного лідерства. Вважав, що фокусуючи увагу на особистості, не можна забувати про роль, яку грає її оточення; досліджуючи проблеми поведінки, не слід втрачати інтересу до ролей та інституційних структур, в які «вбудовані» ці ролі; при вивченні характерних рис лідерів не можна не звертати увагу на проблеми, пов'язані з їх цілями та їх результатами (Джерело: <http://litresp.ru/kniga/ru/%D0%91/blondelj-zhan/politicheskoe-liderstvo-putj-k-vseobjemlyuschemu-analizu>).

Вебер Макс (1864 – 1920 рр.) – німецький соціолог, засновник розуміючої соціології та теорії соціальної дії. Досліджував античну, середньовічну та новоевропейську історію господарства, право, релігію, мистецтво, природу капіталізму. Запровадив у соціологію категорію розуміння, стверджуючи, що необхідність розуміння предмета свого дослідження відрізняє соціологію від природничих наук. Аналізував бюрократію, вбачаючи в ній раціональну форму здійснення влади. Веберівські дослідження започаткували концепції наукового управління суспільством (*Джерело: Л. Колесник // Соціологічні енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – с.54 – 55).*

Гальтон Френсіс (1822 – 1911 рр.) – англійський психолог, антрополог, мандрівник, винахідник дактилоскопії, професор Оксфордського та Кембриджського університетів, фундатор евгеніки. Активно застосовував біографічний підхід та статистичні дані для обґрунтування ідей расової та соціальної нерівності окремих індивідів та груп. Вважається одним із фундаторів «теорії рис» у соціально-психологічних дослідженнях (*Джерело: Петрюк П. Т., Петрюк А. П. Слово об известном психологе Фрэнсисе Гальтоне: биографические и научные аспекты (к 190-летию со дня рождения) // Психічне здоров'я. – 2014. – Вип. 3. – С. 76 – 82.)*

Гельман Володимир Якович (1965 р.) – російський політолог, кандидат політичних наук, професор Європейського університету у м. Санкт-Петербург. Сфера наукових інтересів: трансформаційні процеси в Російській Федерації, демократичний транзит, геополітика на пострадянському просторі (*Джерело: Владимир Гельман <https://eusp.org/people/gelman>*)

Даль Роберт Алан (1915 – 2014 рр.) – американський політолог, доктор політичних наук, професор Йельського університету (Yale

University), президент Американської асоціації політичних наук, член Національної Академії наук США, Американського філософського товариства, член-кореспондент Британської академії. Р. Даль – фундатор теорії «поліархії», яка пояснює модель функціонування еліт в умовах демократії (Джерело: <http://www.politnauka.org/person/dahl.php>)

Донцов Дмитро Іванович (1883 – 1973 рр.) – український публіцист, громадсько-політичних діяч, ідеолог інтегрального націоналізму. Спираючись на постулати географічного детермінізму та расову теорію відстоював концепцію підкорення натовпу елітарній меншості. Провідним принципом політичного устрою країни вважав вождизм (Джерело: *Кухта Б. Л. // Політологічний енциклопедичний словник. К.: Генеза, 2004. – С.168*)

Єгорова – Гантман Катерина Володимирівна (1956 р.) – російський політичний психолог, доктор політичних наук, політичний консультант, президент Центру політичного консалтингу «Ніколло-М». Сфера наукових інтересів: психологічні методики дослідження політичних лідерів, іміджелогія, психологія влади (Джерело: <http://www.st-academy.ru/nast/academician/egorova/>).

Замятін Євген Іванович (1884 – 1937 рр.) – російський прозаїк, літературний критик, сценарист. Один із представників літературного жанру антиутопії. В його романі «Ми» описуються умови життя людей в тоталітарному суспільстві. Літературна творчість Замятіна вплинула на таких представників жанру, як Дж. Оруел та О. Хакслі (Джерело: <https://www.tstu.ru/win/kultur/literary/zam/put.htm>).

Карл Террі Лінн (1947 р.) – американська політологиня, професорка Стенфордського університету, фахівець із порівняльної політології та трансформаційних процесів в регіоні Латинської Америки. Разом із Ф. Шміттером досліджувала суперечності процесу демократизації в країнах, що намагаються подолати авторитаризм (Джерело: https://cddrl.fsi.stanford.edu/people/Terry_L_Karl)

Карлейль Томас (1795 – 1881 рр.) – англійський письменник, історик літератури, історик, філософ. Представник романтичного «культу героїв», яких розглядав як провідних акторів суспільно-політичних процесів. Т. Карлейль – прихильник консервативної ідеології, критик демократії та республіканізму. Вважається одним із фундаторів особистісного підходу в суспільно-політичних дослідженнях (Джерело: *Енциклопедія «Всесвітня історія»* https://w.histrf.ru/articles/article/show/karlieil_karlail_tomas).

Лассвел Гарольд-Дуйат (1902 – 1978 рр.) – американський політолог і соціолог, прихильник біхевіористського підходу. Започаткував аналіз влади як між персональної конструкції, що робить її атрибутом соціальних відносин, тому влада, на його думку – це «міжособистісна ситуація». Вивчав онтологічний аспект аналізу політичних рішень, діяльність політичної еліти за різних режимів, запровадив поняття «гарнізонна держава» на означення держави, у якій панує репресивний режим (Джерело: *В. Кривошеїн // Соціологічна енциклопедія. К.: Академвидав. – 2008. С. 207 – 208.*).

Лебон Гюстав (1841 – 1931 рр.) – французький соціальний психолог, соціолог, антрополог. Абсолютизуючи роль етнічних характеристик, стверджував, що кожному народу притаманний особливий душевний склад. Лебон припускав можливість відтворення еліти за рахунок «середніх верств». Межу XIX – XX ст.

Лебон вважав початком «ери натовпу», характерними рисами якого вважав: знеособленість, підвищену емоційність, готовність до імпульсивних дій та бездумного наслідування лідерів (*Джерело: В. Кривошеїн // Соціологічна енциклопедія. К.: Академвидав. – 2008. – С. 208-209).*

Леш Крістофер (1932 – 1994 рр.) – американський соціальний філософ та історик культури, професор історії Рочестерського університету (University of Rochester). Відповідно до концепції Леша, сучасна еволюція західної свідомості від «економізму» до «психологізму», яка супроводжується кризою традиційних цінностей, зумовлює зміну типу культури, що, у свою чергу, санкціонована ідеологією «нового патерналізму». Остання використовує риторичку соціального лібералізму для прикриття тотальної залежності індивідуума від всеохопної бюрократичної влади соціальних інституцій, держави і корпорацій (*Джерело: Гуманітарний портал <https://gtmarket.ru/personnels/christopher-lasch>).*

Липинський В'ячеслав Казимирович (1882 – 1932 рр.) – український соціолог, історик, фундатор консервативного напрямку вітчизняної політології. Центральною категорією концепції В. Липинського є «класократія» – влада союзу двох груп: родової «аристократії духу» та великих промисловців «продуцентів». Рушійною силою розвитку суспільства є еліта, яка організовує ірраціональні стихійні прагнення народу. Конституційна монархія, з т. з. Липинського, повинна була вдало поєднувати владу закону та традиційний культурний бекграунд українського суспільства (*Джерело: К. Галушко // Соціологічна енциклопедія. К.: Академвидав. – 2008. – С. 210-211).*

Лінц Хуан Хосе (1926 – 2013 рр.) – американський політолог іспанського походження, професор Йельського університету, один із класиків сучасної транзитології. У своєму дослідженні «Загрози президентства» визначив загрози авторитарного реверсу внаслідок концентрації повноважень в руках одного політичного лідера (Джерело: *Енциклопедія Британіка* <https://www.britannica.com/biography/Juan-Linz>).

Мацієвський Юрій Володимирович – український політолог, доктор політичних наук, професор кафедри національної безпеки та політології Національного університету «Острозька Академія». Сфера наукових інтересів: політичні еліти в Україні, політичний транзит, політичні кризи та конфлікти (Джерело: https://qa.oa.edu.ua/front/cv/yurii_matsiievskyi)

Мельвіль Андрій Юрійович (1950 р.) – російський політолог, доктор філософії, професор факультету прикладної політології Вищої школи економіки. Сфера наукових інтересів: порівняльна політологія, демократичний транзит на пострадянському просторі, Росія в сучасній світовій політиці (Джерело: *Андрей Юрьевич Мельвиль* // <https://www.hse.ru/personal/melville/publications/>).

Мізес Людвіг фон (1881 – 1973 рр.) – австрійський економіст, один із фундаторів неолібералізму. Під час аналізу діяльності державних управлінських інститутів виявив їх тенденцію до постійного збільшення персоналу та розширення повноважень навіть попри економічну ефективність. Виступав послідовним критиком етатизму та апологетом обмеження компетенцій уряду (Джерело: *Головко В. В. МІЗЕС Людвіг фон [Електронний ресурс]* // *Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во*

"Наукова думка", 2009. – 790 с.: іл. – Режим доступу: [http://www.history.org.ua/?termin=Mizes L](http://www.history.org.ua/?termin=Mizes_L)).

Міллс Чарльз-Райт (1916 – 1962 рр.) – американський соціолог ліворадикальної орієнтації. Вважав, що соціальна раціоналізація і індустріалізація мають негативні наслідки, зокрема, централізацію та елітарність правління. Правлячу еліту характеризував як нечисленну олігархічну групу, інтегровану спільними інтересами, родинними зв'язками, ідеологічними настановами та культурними цінностями. Сконцентрувавши владу в своїх руках, така еліта здійснює цілеспрямоване авторитарно-директивне врядування в усіх сферах суспільного життя (Джерела: Є. Бессараб // Соціологічна енциклопедія. К.: Академвидав. – 2008. – С. 232; Большая российская энциклопедия // <https://bigenc.ru/philosophy/text/2213992>).

Міхельс Роберт (1876 – 1939 рр.) – німецький соціолог і політолог, один із фундаторів теорії еліт та партології. Автор «залізного закону олігархізації» як прояву вад представницької демократії. Розглядав правління еліт не тільки як неминуче, але й як бажане (Джерело: Кривошеїн В. // Соціологічна енциклопедія. К.: Академвидав. – 2008. – С. 236).

Моска Гаetano (1858 – 1941 рр.) – італійський дослідник, один із фундаторів теорії еліт. Відстоював ідею постійності поділу суспільства незалежно від соціально-політичних систем на пануючий («політичний») та підкорений класи. Метою політичної науки вважав звільнення правителів від необхідних для мас міфів, вироблення «наукової політики» як основного інструмента в руках правлячої еліти, що дасть змогу діяти на основі розуму, здібностей, освіти і заслуг своїх представників (меритократія) (Джерело: Васильєва Н. // Соціологічна енциклопедія. К.: Академвидав. – 2008. – С. 244).

Ніцше Фрідріх Вільгельм (1844 – 1900 рр.) – німецький філософ і політичний мислитель. В межах «філософії життя» створив власну аристократичну концепцію права і державності, в якій відкидав ідеї рівності у відносинах людей, обґрунтовував правомірність привілеїв і переваг. Соціологічна доктрина Ніцше зводилася до розділу суспільства на: геніальних людей, виконавців ідей геніїв та масу посередніх індивідів. Є одним із теоретиків культу «надлюдини» (Джерело: Горбатенко В. П. // Політологічний енциклопедичний словник. К.: Генеза. – 2004. – С. 414).

Наумкіна Світлана Михайлівна (1953 р.) – український політолог, доктор політичних наук, професор Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Сфера наукових інтересів: особливості елітогенезу в Україні, політичне лідерство як суспільне явище, соціально-політична ефективність управлінської діяльності (Джерело: <https://pdpu.edu.ua/kafedra-politichnikh-nauk/436-naumkina-svitlana-mikhajlivna>)

О'Доннелл Гільєрмо (1936 – 2011 рр.) – аргентинський політолог, директор з науки Інституту міжнародних досліджень ім. Келлога при Університеті Нотр-Дам. О'Доннелл – один із класиків транзитології, дослідник феномену «авторитарно-бюрократичної держави», автор концепту «делегативна демократія» (Джерело: <https://kellogg.nd.edu/people/guillermo-odonnell>).

Ортега-і-Гассет Хосе (1883 – 1955 рр.) – іспанський філософ, культуролог, публіцист. Один із авторів теорії масового суспільства та масової культури, теорії еліт. Пропонував змінити класовий критерій структурування суспільства на соціокультурний, протиставляючи еліту і маси. Застерігаючи від встановлення

тоталітарного режиму внаслідок політичної активності мас, вчений наголошував на конструктивній ролі духовної еліти, яка є носієм позитивних інновацій (*Джерело: Глущенко Ю. // Соціологічна енциклопедія. К.: Академвидав. – 2008. – С. 262*).

Парето Вільфредо (1848 – 1923 рр.) – італійський соціолог, економіст, один із фундаторів теорії еліт. Розробив теорію соціальної стратифікації та циркуляції правлячих еліт. Визнавав неоднорідність еліти («правляча еліта» та «скеровуючи еліта»). Соціальну революцію інтерпретував як вертикальну зміну правлячої еліти (*Джерело: Кухта Б. Л. // Політологічний енциклопедичний словник. К.: Генеза. – 2004. – С. 461*).

Паркінсон Сіріл Норткот (1909 – 1993 рр.) – британський історик, письменник, драматург, автор сатиричних творів з проблем бізнесу, менеджменту та бюрократії, автор т. зв. «Законів Паркінсона» (*Джерело: Елітаріум // http://www.elitarium.ru/siril_nortkot_parkinson/*).

Почепцов Георгій Георгійович (1949 р.) – український вчений, доктор філологічних наук, професор. Сфера наукових інтересів: PR, інформаційні війни, іміджологія (*Джерело: <https://psyfactor.org/autors/pocheptsov.htm>*).

Растоу Денкварт Олександр (1924 – 1996 рр.) – американський політолог, фундатор транзитології як наукового напрямку. В концепції Растоу, однією з важливих умов успіху демократії в конкретній країні визначається вибір правлячої еліти на користь цінностей та процедур демократії (стадія прийняття рішень)

(Джерело:

https://en.wikipedia.org/wiki/Dankwart_Rustow#Major_contributions)

Ріфеншталь Лені (1902 – 2003 рр.) – німецька актриса та кінорежисер. Авторка пропагандистських фільмів «Тріумф волі» та «Олімпія». Кінороботи Л. Ріфеншталь в період з 1936 по 1945 рр. сприяли формуванню культу тоталітарного панування в Німеччині, його естетичній легітимації (Джерело: *Енциклопедія третього рейха*. М.: Локид-Миф. – 1996. – С. 411-412).

Степан Альфред (1936 – 2017 рр.) – американський політолог, професор Колумбійського університету, один із представників компаративістики. Сфера наукових інтересів: демократичний транзит, демократія в мультинаціональних спільнотах, якість та стиль політичного лідерства (Джерело: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/alfred-c-stepan-1936-2017/>).

Стогділл Ральф Мелвін (1904 – 1968 рр.) – американський психолог, доктор університету Огайо. Один із найбільш авторитетних дослідників проблем психології керівництва та лідерства (Джерело: http://www.ila-net.org/LeadershipLegacy/Ralph_Stogdill.html).

Тард Жан-Габріель (1843 – 1904 рр.) – французький соціолог і криміналіст, один із представників напряму «психології мас». Зробив значний внесок у розвиток соціальної психології, зокрема, до проблематики політичного лідерства та масової поведінки. Запропонував авторське бачення інструментів лідерського впливу на колективну політичну поведінку (Джерело: <https://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=389>).

Фесенко Володимир В'ячеславович (1954 р.) – український політолог, голова правління центру прикладних політичних досліджень «Пента». Серед наукових інтересів важливе місце посідає проблематика ролі політичної еліти в сучасних процесах українського державотворення (*Джерело: <http://penta.org.ua/about/experts/155/>*).

Фідлер Фред (1922 – 2017 рр.) – американський психолог, професор Вашингтонського університету, розробник моделі ситуаційного лідерства. У дослідженнях Фідлера констатувалося, що успіх керівництва залежить від трьох аспектів: 1) відносини між лідером та членами групи; 2) структура проблеми; 3) сила позицій лідера. Ці складові у поєднанні з двома лідерськими стилями (орієнтований на завдання чи на відносини) дають вісім типів ситуацій, які наочно описують модель Фідлера. (*Джерело: http://www.hrono.info/biograf/bio_f/fiedlerf.php; <http://www.frontmanagement.org/fomants-1756-1.html>*).

Фісун Олександр Анатолійович – український політолог, професор Харківського національного університету імені В. Каразіна. Сфера наукових інтересів: демократія та неопатримоніальні режими (*Джерело: http://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_pol/fisun.html*).

Фрейд Зигмунд (1856 – 1939 рр.) – австрійський психолог, психіатр, невропатолог, фундатор психоаналізу. В концепції людської поведінки Фрейда центральне місце посідає наголос на несвідомих чинниках. Під час аналізу феномена лідерства Фрейд закликав звертати увагу на приховані бажання, комплекси та неврози індивіду (*Джерело: Психологос // <https://www.psychologos.ru/articles/view/zigmund-freйд>*).

Фром Еріх Селігман (1900 – 1980 рр.) – німецько-американський соціальний психолог, філософ, один із засновників неофрейдизму. Грунтуючись на ідеях фрейд-марксизму, Фром пояснював природу авторитарної особистості через прояв нею садистських та мазохістських елементів. На практиці це проявляється через готовність людини підкорятися сильнішим за себе з одночасним бажанням влади над слабшими (*Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B4_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8*).

Фукуяма Френсіс (1952 р.) – американський політолог, професор університету Дж. Мейсона. Сфера наукових інтересів – фундаментальні соціальні, політичні, культурні зміни, викликані процесом глобалізації, вплив соціального капіталу на розвиток сучасних спільнот (*Джерело: Бутовська О. І. // Політологічний енциклопедичний словник. К.: Генеза. – 2004. – С. 700-701*).

Хакслі Олдос Леонард (1894 – 1963 рр.) – англійський письменник-новеліст, автор роману-антиутопії «О дивний новий світ». Звертаючись до теми тоталітарного панування, Хакслі змальовує суспільство з кастовою структурою, споживанням, як основною соціальною цінністю та наркотизацією, як засобом уникнення проблем (*Джерело: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9E_%D0%B4%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B9_%D0%BC%D0%B8%D1%80*).

Херманн Маргарет Дж. (1938 р.) – американська політична психологиня, президент Міжнародної асоціації політичної психології. Сфера наукових інтересів: психологія політичного лідерства,

прийняття рішень в міжнародній політиці, кризовий менеджмент, порівняльна міжнародна політика (Джерело: <https://www.maxwell.syr.edu/hermann/>).

Хоманс Джордж (1910 – 1989 рр.) – американський соціолог, засновник теорії «соціального обміну». Основою будь-якої соціальної системи вважав баланс винагород і покарань, а обмін – універсальною формою соціальної поведінки. Лідерство з т. з. Хоманса слід розглядати через три основні перемінних: дія, взаємодія, настої (почуття) (Джерело: Танчер В. // Соціологічна енциклопедія. К.: Академвидав. – 2008. – С. 432).

Шмиттер Філіп (1936 р.) – американський політолог, професор Європейського університету в м. Флоренція. Сфера інтересів – демократичний транзит в регіонах Латинської Америки, Південної та Східної Європи, умови та чинники консолідації демократичних режимів, можливості пост-ліберальної демократії в Західній Європі та Північній Америці (Джерело: <https://www.eui.eu/DepartmentsAndCentres/PoliticalAndSocialSciences/People/Professors/Schmitter>).

Шпрангер Едуард (1882 – 1963 рр.) – німецький філософ, психолог та педагог. Автор культурно-психологічної типології життєвих стилів соціальних груп та індивідів окрема увага в якій надається т. зв. «владній людині» (Джерело: *Електронная библиотека ИФ РАН* <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH0c140f09923d820d63380c>).

Навчальне видання

ХОРОШИЛОВ Олег Юрійович

ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

В авторській редакції

Підп. до друку 12.09.2022. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 5,49. Тираж 20 пр.

Зам. № .

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

Україна, 65982, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12

Тел.: (048)723 28 39, E-mail: druk@onu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.